

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Ortaöğretim Fen ve Matematik Eğitimi Anabilim Dalı

Biyoloji Bilim Dalı

DOĞU ANADOLU'DA SALEP ORKİDELERİ VE SALEP KÜLTÜRÜ

Sibel ÖZALP

Yüksek Lisans Tezi

Van, 2019

DOĞU ANADOLU'DA SALEP ORKİDELERİ VE SALEP KÜLTÜRÜ

Sibel ÖZALP

Danışman

Dr. Öğrt. Ü. Sinan İŞLER

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Ortaöğretim Fen ve Matematik Eğitimi Anabilim Dalı

Biyoloji Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Van, 2019

KABUL VE ONAY

Sibel ÖZALP tarafından hazırlanan “Doğu Anadolu’da Salep Orkideleri ve Salep Kültürü” başlıklı bu çalışma, 25.06.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nasip DEMİRKUŞ (Başkan)

Doç. Dr. Arzu ÇIĞ (Üye)

Dr. Öğrt. Ü. Sinan İŞLER (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Fuat TANHAN

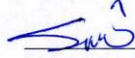
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin sadece Yüzüncü Yıl Üniversitesi yerleşkesinden erişime açılabilir.
- Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

25.06.2019

Sibel ÖZALP

TEŞEKKÜR

Çalıőmalarım boyunca bana desteklerini esirgemeyen danışmanım sayın Dr. Öğrt. Ü. Sinan İŞLER'e, engin bilgilerini bizimle paylaşan tavsiye ve önerileriyle her zaman yanımızda olan değerli hocam sayın Prof. Dr. Nasıp DEMİRKUŞ'a, istatistik değerlendirmesinde yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Serhat KOCAKAYA'ya, maddi ve manevi her zaman varlıklarını hissettiren annem ve ablama, verilerimin elektronik ortama aktarılmasında yeteneklerini benden esirgemeyen kuzenim Leyla EK'e ve arkadaşım Cihat ÖLÇÜCÜ'ye sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

ÖZET

ÖZALP, Sibel. *Doğu Anadolu'da Salep Orkideleri ve Salep Kültürü*, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2019.

Orchidaceae familyası çiçekli bitkilerin en geniş familyalarından biridir. Dünya üzerinde 21.000- 26.000 türü olan orkideler ülkemizde doğal olarak yetişmektedir. Ülkemizde ise 191 taksonu bulunmaktadır. Salep orkidelerinin yumruları, yiyecek- iyecek, bitkisel ilaç (drog) olarak kullanılmaktadır. *Orchis*, *Ophrys*, *Anacamptis*, *Himantoglossum*, *Comperia*, *Serapias*, *Platanthera*, *Dactylorhiza*, gibi orkidelerin yumruları salep ve dondurma yapımında kullanılmaktadır. Yapılan araştırmada Van- Gevaş, Bitlis-Tatvan, Hakkâri-Şemdinli, Siirt-Pervari ve Diyarbakır yörelerinde 2015- 2017 yılları arasında 82 katılımcı ve 40 anket sorusuyla araştırmanın ana amacını oluşturan soruların cevapları bulunmaya çalışılmıştır. Doğu Anadolu Bölgesi (Van, Bitlis, Hakkâri, Muş) ve Siirt ilinde ankete katılan katılımcıların büyük bir kısmı koruma kullanım dengesinin oluşturulması gerektiğini ve diğer kısmı ise kontrolsüz toplama işleminin sona erdirilmesinde ekonomik sebeplerin bulunduğunu belirtmişlerdir.

Anahtar kelimeler:

Salep, Salep Orkidesi, Van, Bitlis, Hakkâri, Siirt, Diyarbakır.

ABSTRACT

ÖZALP, Sibel. *Salep Orchids and Salep Culture in Eastern Anatolia*, Master Thesis, Van, 2019.

Orchidaceae family is one of the largest families of flowering plants. Orchids which have 21.000- 26.000 species in the world, grow naturally in our country. There are 191 taxa in our country. Tubers of orchid orchids are used for food - drink and herbal medicine (drug) purposes. Tubers of orchids such as *Orchis*, *Ophrys*, *Anacamptis*, *Himantoglossum*, *Comperia*, *Serapias*, *Platanthera*, *Dactylorhiza*, are used in the production of sahlelep and ice cream. In this research, it is aimed to find the answers towards the main objectives of the study through asking 40 questionnaire questions to 82 participants with in Van-Gevaş, Bitlis-Tatvan, Hakkâri-Şemdinli, Siirt-Pervari and Diyarbakır regions during the period between 2015 and 2017. It was found that in the Eastern Anatolia Region (Van, Bitlis, Hakkâri, Muş) and Siirt province, most of the respondents declared that the protection and usage balance must be applied and the other part of the respondents emphasized the economic reasons for ending the uncontrolled collection process

Key Words:

Sahlep, Sahlep Orchids, Van, Bitlis, Hakkâri, Siirt, Diyarbakır

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
1. BÖLÜM: GİRİŞ	1
2. BÖLÜM: LİTERATÜR BİLDİRİŞLERİ	4
2.1. Orkideler	4
2.1.1. Doğu Anadolu (Van, Bitlis, Hakkâri, Muş) ve Siirt Civarının Orkideleri	5
2.2. Salep	5
2.3. Araştırmanın Amacı Ve Önemi	9
3. BÖLÜM: MATERYAL VE YÖNTEM	10
3.1. Materyal	10
3.2. Yöntem	10
3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	11
3.4. Araştırma Verilerinin Toplanması	11
3.4.1. Kişisel Bilgilere İlişkin Sorular	11
3.4.2. Yöredeki Yaşamlarına İlişkin Sorular	11
3.4.3. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	12
4. BÖLÜM: BULGULAR	13
4. 1. Katılımcıların Sosyo-Ekonomik Durumları	13
4.2. Katılımcıların Salep Orkideleri Hakkında Bilgileri ve Ekonomik Durumları	22
4.3. Tarımsal Faaliyetlerin Salep Orkideleri Üzerine Etkileri	38
4.4. Katılımcıların Salep Orkidelerini Koruma Önerileri ve Kooperatiflere Katılımı	48
5. BÖLÜM: TARTIŞMA	62
6. BÖLÜM: SONUÇ	66
KAYNAKÇA	70

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Doğu Anadolu ve Siirt ilinde salep elde edilen orkide cins ve türleri	7
Tablo 2. Katılımcıların Cinsiyetleri (n=82).....	13
Tablo 3. Katılımcıların Yaşları (n=82).....	14
Tablo 4. Katılımcıların Eğitim Durumu (n=82)	15
Tablo 5. Katılımcıların Medeni Durumu (n=82).....	17
Tablo 6. Katılımcıların Çocuk Sahibi Olma Durumları (n=82)	18
Tablo 7. Katılımcıların Yaşadıkları Yer (n=82).....	19
Tablo 8. Katılımcıların Yaşadıkları Yere Gelme Durumları (n=82).....	20
Tablo 9. Katılımcıların Buldukları Yörede Zaman Geçirme Durumu (n=82)	21
Tablo 10. Katılımcıların Yöredeki Evlerinin Mülkiyet Durumu (n=82).....	22
Tablo 11. Katılımcıların Ailelerinin Geçim Kaynağı (n=82).....	23
Tablo 12. Katılımcıların Arazi Sahibi Olma Durumları (n=82).....	24
Tablo 13. Katılımcıların Hayvan Sahibi Olma Durumları (n=82)	25
Tablo 14. Katılımcıların Hayvan Sayıları	26
Tablo 15. Katılımcıların Salep Orkideleri Hakkında Bilgileri (n=82)	27
Tablo 16. Katılımcıların Salep Orkidelerini Tanıdıkları İsimler (n=82).....	28
Tablo 17. Katılımcıların Salep Toplama Durumları (n=82).....	29
Tablo 18. Katılımcıların Salep Toplarken Karşılaştıkları Zorluklar (n=82)	30
Tablo 19. Katılımcıların Salep Toplama Amaçları (n=82)	32
Tablo 20. Katılımcıların Salep Toplama Şekilleri (n=82).....	33
Tablo 21. Katılımcıların Salep Toplama Miktarları (n=82)	34
Tablo 22. Katılımcıların Salep Yumrularını Sattıkları Yerler (n=82).....	35
Tablo 23. Katılımcıların Salep Bitkisinden Elde Ettikleri Yıllık Kazanç Miktarları (n=82).....	36
Tablo 24. Katılımcıların Hayvanlarını Otlattıkları Yerler (n=82).....	38

Tablo 25. Katılımcıların Hayvan Otlatmanın Serbest Olması Hakkındaki Düşünceleri (n=82)	39
Tablo 26. Katılımcıların Orman İçinde Ev Yapılması Hakkındaki Düşünceleri (n=82).....	40
Tablo 27. Katılımcıların Orman İçinde Yol Yapılması Hakkındaki Düşünceleri (n=82).....	42
Tablo 28. Katılımcıların Hayvan Otlatmanın Orkidenin Yetiştığı Alana Zararı Hakkındaki Düşünceleri (n=82).....	43
Tablo 29. Katılımcıların Tarımsal Alanların Genişletilmesinin Salep Bitkisi Yetişen Alanlara Etkisi Hakkındaki Düşünceleri (n=82)	44
Tablo 30. Katılımcıların Salep Alanlarında Yangın Çıkma Durumu Hakkında Bilgileri (n=82)	46
Tablo 31. Katılımcıların Çıkan Yangınların Salep Alanlarına Verdiği Zarar Hakkında Bilgileri (n=82).....	47
Tablo 32. Katılımcıların Yoğun Toplanması Sonucu Salep Orkidelerinde Azalma Olup Olmayacağı Hakkında Düşünceleri (n=82).....	48
Tablo 33. Katılımcıların Salebin Toplanmasına Devam Edilmesi Hakkında Düşünceleri (n=82)	50
Tablo 34. Katılımcıların Salebin Korunması Hakkında Bilgi Sahibi Olma Durumları (n=82).....	51
Tablo 35. Katılımcıların Salep Bitkisinin Korunması İle İlgili Alınan Önlemlerin Yeterliliği Hakkında Düşünceleri(n=82)	52
Tablo 36. Katılımcıların Salebin Korunması ile İlgili Bilgiye Ulaştıkları Kaynak (n=82).....	54
Tablo 37. Katılımcıların Salebin Korunması ile İlgili Bilgilendirici Kurs Alma Hakkında Düşünceleri (n=82).....	55
Tablo 38. Katılımcıların Salebin Korunması Hakkında Gerekli Bilgilendirmenin Yapılması Hakkındaki Düşünceleri (n=82)	56
Tablo 39. Katılımcıların Salep Bitkileri ile İlgili Vakıf ve Derneklere Katılma Hakkında Düşünceleri (n=82).....	58
Tablo 40. Katılımcıların Salep Bitkilerini Koruma Amaçlı Kooperatif Koruma Faaliyetlerine Katılma Hakkında Düşünceleri (n=82).....	59
Tablo 41. Katılımcıların Salep Bitkileri Koruma Faaliyetlerine Hangi Şartlarda Katılacakları Hakkındaki Düşünceleri (n=82)	60

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Katılımcıların cinsiyetleri	14
Şekil 2. Katılımcıların yaşları	15
Şekil 3. Katılımcıların eğitim durumu	16
Şekil 4. Katılımcıların medeni durumu.....	17
Şekil 5. Katılımcıların çocuk sahibi olma durumları	18
Şekil 6. Katılımcıların yaşadıkları yer	19
Şekil 7. Katılımcıların yaşadıkları yere gelme durumları	20
Şekil 8. Katılımcıların buldukları yörede zaman geçirme durumları	22
Şekil 9. Katılımcıların yöredeki evlerinin mülkiyet durumu	23
Şekil 10. Katılımcıların ailelerinin geçim kaynağı	24
Şekil 11. Katılımcıların arazi sahibi olma durumları.....	25
Şekil 12. Katılımcıların hayvan sahibi olma durumları	26
Şekil 13. Katılımcıların hayvan sayıları.....	27
Şekil 14. Katılımcıların salep orkideleri hakkında bilgileri.....	28
Şekil 15. Katılımcıların salep bitkisini tanıdıkları isim	29
Şekil 16. Katılımcıların salep toplama durumları	30
Şekil 17. Salep bitkisi toplanırken karşılaşılan zorluklar.....	31
Şekil 18. Salep toplama amaçları.....	33
Şekil 19. Katılımcıların salep toplama şekilleri	34
Şekil 20. Katılımcıların salep bitkisini yıllık toplama miktarları	35
Şekil 21. Katılımcıların topladıkları salep yumrularını sattıkları yerler	36
Şekil 22. Katılımcıların salep bitkisinden elde ettikleri yıllık kazanç miktarları	38
Şekil 23. Katılımcıların hayvanlarını otlattıkları yerler	39
Şekil 24. Katılımcıların hayvan otlatmanın serbest olması hakkındaki düşünceleri	40

Şekil 25. Katılımcıların orman içinde ev yapılması hakkındaki düşünceleri	41
Şekil 26. Katılımcıların orman içinde yol yapılması hakkındaki düşünceleri	43
Şekil 27. Katılımcıların hayvan otlatmanın orkidenin yetiştiği alana zararı hakkındaki düşünceleri.....	44
Şekil 28. Katılımcıların tarımsal alanların genişletilmesinin salep bitkisi yetişen alanlara etkisi hakkındaki düşünceleri	46
Şekil 29. Katılımcıların salep alanlarında yangın çıkma durumu hakkında bilgileri	47
Şekil 30. Katılımcıların çıkan yangınların salep alanlarına verdiği zarar hakkında bilgileri	48
Şekil 31. Katılımcıların yoğun toplanması sonucu salep orkidelerinde azalma olup olmayacağı hakkında düşünceleri	49
Şekil 32. Katılımcıların salebin toplanmasına devam edilmesi hakkında düşünceleri	50
Şekil 33. Katılımcıların salebin korunması hakkında bilgi sahibi olma durumları	52
Şekil 34. Katılımcıların salep bitkisinin korunması ile ilgili alınan önlemlerin yeterliliği hakkında düşünceleri	54
Şekil 35. Katılımcıların salebin korunması ile ilgili bilgiye ulaştıkları kaynak	55
Şekil 36. Katılımcıların Salebin Korunması ile İlgili Bilgilendirici Kurs Alma Hakkında Düşünceleri	56
Şekil 37. Katılımcıların salebin korunması hakkında gerekli bilgilendirmenin yapılması hakkındaki düşünceleri	57
Şekil 38. Katılımcıların salep bitkileri ile ilgili vakıf ve derneklere katılma hakkında	58
Şekil 39. Katılımcıların salep bitkilerini koruma amaçlı kooperatif koruma faaliyetlerine katılma hakkında düşünceleri.....	60
Şekil 40. Katılımcıların salep bitkileri koruma faaliyetlerine hangi şartlarda katılacakları hakkındaki düşünceleri.....	61

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Dünya üzerinde 880 cins ve 21.000-26.000 kadar orkide türü bulunan Orchidaceae familyası üzerinde günümüze kadar özellikle taksonomik, filogenik ve korolojik çalışmalar yapılmıştır (Stevens, 2008). Türkiye orta kuşak orkideleri bakımından zengin ülkelerden biridir. Son yapılan araştırmalara göre orkideler Türkiye’de 191 takson ile temsil edilmektedir (Petrou ve ark, 2016).

Bu orkidelerden 120 kadarı salep elde edilmiş ve kullanılmaktadır. Anadolu’da *Ophrys*, *Orchis*, *Himantoglossum*, *Serapias*, *Anacamptis*, *Comperia*, *Barlia*, *Aceras* ve *Neotinea* cinslerine ait 117 türün salep elde edilmiş ve kullanıldığı tespit edilmiştir (Sezik, 2002a,b).

Yumrulu türlerden salep adı verilen drog elde edilmektedir. Salep piyasada Kastamonu, Muğla, Antalya, Silifke, Kahramanmaraş, Van Salebi gibi değişik ticari isimler altında bulunmaktadır. Bunlardan Muğla, Kastamonu, Kahramanmaraş, Van ve Muş salepleri ve hangi orkide türlerinin bu saleplerin elde edilmesinde kullanıldığı ayrıntılı bir şekilde araştırılmıştır (Baytop ve Sezik, 1968; Sezik, 2002a,b; Sezik ve Baykal, 1991; Sezik ve Özer, 1983; Sezik, 1984; İşler, 2005; İşler, 2011).

Sandal ve Söğüt (2010), Türkiye orkideleri (salepler) konusunda yapmış oldukları çalışmada; Türkiye’deki tüm bölgelerde doğal olarak yetişen orkidelerin sayısını belirtmekte, bunlardan 28 türün endemik olduğunu, yumrulu olan orkidelerden salep elde edildiğini, Türkiye’de orkidelerle ilgili çeşitli çalışmaların yapıldığını, ancak orkidelerin korunması ve sürdürülebilir kullanımını sağlayacak temel bilgilerin yaygınlaşmasını sağlayacak düzeyde olmadığını, üretim yöntemlerinin belirlenmesi ve türlerin korunması yönünde çalışmaların yoğunlaşması gerektiğini ifade etmektedirler. Ayrıca kırmızı liste kategorisinde bulunan türlerin yerlerinin yeniden belirlenmesi, orkidelerin korunması için yasal düzenlemelerin yapılması, endemik türlerin doğadan sökülmesi ve toplanmasına izin verilmemesi, orkidelerin doğadan toplanması ile elde

edilecek kısa vadeli ekonomik gelirlere karşı uzun vadeli gelir getirecek önlemlerle konunun ülkesel ölçekte ele alınması gerektiğini ifade etmektedirler.

Erzurumlu ve Doran (2011), Türkiye’de Salep Orkideleri ve Salep Kültürü konusunda yaptıkları çalışmaya göre; orkidelerin çiçekli bitkilerin en geniş familyalarından biri olduğunu vurguladıktan sonra, ülkemizde doğal olarak yetiştiğini, yiyecek-içecek, bitkisel ilaç (drog) ve afrodisyak olarak kullanıldığını vurgulamışlardır. Ayrıca salep ve dondurma olarak kullanılan cinslerin hangileri olduğunu belirtmişlerdir. Salep kültürü ile ilgili yapılan bu çalışma Adana, Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye, Pozantı, Mut, Gülnar, Erdemli, Silifke, Tarsus ve Ermenek bölgelerinde 2005-2007 yılları arasında 37 soruluk bir anketin 103 kişiye uygulanmasıyla yapılmıştır. Çalışma sonunda ankete katılan ve orkide bitkisini tanıyan bireylerin önemli bir bölümü koruma kullanım dengesinin oluşturulması gerektiğini vurgulamış, diğer bölümü de kontrolsüz toplama işleminin bitirilmesinde ekonomik gerekçelerin bulunduğunu belirtmişlerdir. Bu çalışmada Güney Anadolu ve Güney Doğu Anadolu’nun bazı yerlerindeki salep orkideleri ve Salep kültürü ile ilgili çalışılmıştır.

Doğu Anadolu da (Van, Bitlis, Hakkâri, Muş) ve Siirt ilinde hangi orkidelerin salep elde edilmesinde kullanıldığı ayrıntılı bir şekilde tespit edilmiştir. Yapılan çalışmaya göre bu bölgelerde dağ salebi ve çayır salebi elde edilmektedir. Doğu Anadolu’da doğal olarak yetişmekte olan salep *Orchis*, *Ophrys*, *Anacamptis*, *Himantoglossum*, *Comperia*, *Serapias*, *Platanthera* gibi yuvarlak yumrulu olanlarla, *Dactylorhiza*, gibi parçalı yumrulu orkidelerin değişik türleri salep elde edilmesinde kullanılmaktadır. Doğu Anadolu’da (Van, Bitlis, Hakkâri, Muş) ve Siirt ilinde bulunan 8 cinse ait 27 orkide türünden salep elde edildiği, bu illerden her yıl yaklaşık 13.500 kg kuru ve yaş salep elde edildiği, ayrıca Kuzey Irak’tan 3-5 ton salep bölgeye kaçak yollardan giriş yaptığı tespit edilmiştir (İşler, 2005; İşler, 2011).

Orta kuşak orkideleri koruma altında olan bitkilerdir ve “Red Data Book” ta

kayıtlıdır (Ekim ve ark., 2000). Ülkemizde ve bölgemizde salep üretiminin artması, yumrulu orkidelerin tahribinin inanılmaz boyutlara yükselmesine sebep olmaktadır. Bir araştırmaya göre salep elde edilmesi en az 40 milyon orkidenin tahribine yol açmaktadır (Sezik, 2002a). Dolayısıyla, ülkemiz ve çevremiz için önemli bir çevre ve tabiat tahribi problemi ortaya çıkmaktadır (İşler, 2005).

Bölgemizde salep elde edilişi bu hızla giderse **Bölgedeki orkideler de hızla yok olacaktır**. Nadir olan türlerin bile (*O.papilionacea ssp. shirvanica*, *O. punctulata*, *Serapias levantina*, *Ophrys* türleri...) salep elde edilmişinde kullanılıyor olması bunun en iyi örneğidir (İşler, 2005).

Yukarıda kısaca özetlenen durum göz önüne alınarak Doğu Anadolu'da Hakkâri-Şemdinli, Bitlis-Tatvan, Van-Gevaş ve Güneydoğu Anadolu'da Siirt- Pervari, Diyarbakır illerinde salep orkideleri ve salep kültürü ile ilgili çalışma araştırma amacımızı teşkil etmiştir. Çalışmamız bu problemlerin aydınlatılmasına yönelik olarak plânlanmış ve yapılmıştır.

2. BÖLÜM

LİTERATÜR BİLDİRİŞLERİ

2.1. Orkideler

Orkidelerin tanınmasını sağlayan özellikler E. Sezik'in Orkidelerimiz kitabında Türkçe olarak Orchidaceae familyasının genel özellikleri ayrıntılı bir şekilde, Tropik orkidelerle ilgili verildiği için burada tekrar değinilmemiştir (Sezik, 1984).

Bu kısımda Türkiye orkideleri üzerinde yapılan çalışmalar ve Doğu Anadolu (Van, Bitlis, Hakkâri, Muş) ile Siirt ili ile ilgili çalışmalar ayrı başlıklar halinde sunulmuştur.

Türkiye orkideleri ile ilgili ilk bilgiler Flora Orientalis'te bulunmaktadır (Boissier, 1884). Bunun ardından uzun süre herhangi bir çalışma yapılmamış ve ilk liste Sezik (Sezik, 1969b) tarafından hazırlanmıştır. Diğer taraftan Türkiye salepleri ile ilgili ilk çalışmalar da E. Sezik tarafından yapılmıştır (Sezik, 1967; Baytop ve Sezik, 1968; Sezik, 1969a). E.Sezik'ten sonra Türkiye orkideleri ile ilgili yayınlar incelendiğinde E.Sezik'in yayınlarının yanında Alman araştırmacılarının çalışmalarının yoğunluk kazandığı görülmektedir (Sundermann, 1969a; Sundermann, 1969b; Sundermann ve Taubenheim, 1978; 1981a,b; 1982; Taubenheim, 1977; 1979; 1980). Renz ve Taubenheim (1984) tarafından hazırlanan Flora of Turkey'in *Orchidaceae* kısmında ise Türkiye orkideleri ile ilgili önemli bir bilgi birikimi ortaya konmuştur. Aynı yıl, E.Sezik'in "Orkidelerimiz-Türkiye'nin Orkideleri" adlı kitabı yayınlanmıştır (Sezik, 1984). Böylece Türkiye orkidelerinin taksonomik özellikleri hakkında önemli bilgiler taşıyan iki kaynak eser ortaya çıkmıştır. Daha sonra değişik yayınlar yapılmış (Baumann, 1991; Kreutz, 1997a, b; Kreutz ve Peter, 1998; Robatsch, 1991; Rückbrodt, 1996). 1998' de Kreutz tarafından "Die Orchideen Der Türkei" adındaki kitap yayınlanmıştır (Kreutz, 1998). Türkiye Florasının ek cildinde de Kreutz tarafından Türkiye orkidelerine ilâve türler yayınlanmıştır (Kreutz, 2000).

Ülkemizdeki Orchidaceae taksonlarının sayısı BOİSSİER'e göre 15 cins ve 60 tür (Boissier, 1884), SCHLECHTER' e göre 19 cins ve 69 tür (Schlechter, 1928), Renz ve Taubeheim'e göre 24 cinse ait 93 tür (32 alttür) (Renz ve Taubenheim, 1984). Sezik'e göre 18 cins ve 91 tür (Sezik, 1967; Sezik, 1969a), 24 cins 90 türdür (1982), son yayın ve çalışmaları göz önüne alarak Türkiye'de 24 cins ve 100 tür (alt türler bu sayıya dahil değildir) (Sezik, 1984), Kreutz ise 24 cins 148 tür (Kreutz, 1998), (Kreutz, 2000) *Orchidaceae* familyasına 9 cinse ait 46 tür ilâve edilmiştir (Geylan 2017).

2.1.1. Doğu Anadolu (Van, Bitlis, Hakkâri, Muş) ve Siirt Civarının Orkideleri

Van bölgesi ile ilgili orkideler üzerinde yapılan doğrudan bir taksonomik çalışma bulunmamaktadır. Bölge ile ilgili yapılan floristik çalışmalarda (Altan ve Behçet, 1994; Altan ve Uğurlu, 2000; Atlan ve Behçet, 1995; Altıok, 2004; Armağan, 2003; Bani, 2004; Behçet, 1991; Behçet ve Altan, 1993; 1993b.; Behçet ve Oflas, 1991; Bingöl, 2004; Fırat, 2002; Karabacak, 2003; Koyuncu ve Demirkuş, 1999; Özçelik ve Babaç, 1987; Özçelik ve Behçet, 1992; Özgökçe ve Behçet, 2000; Özgökçe ve Behçet, 2002; Öztürk ve ark., 1998; Peşmen, 1972) orkide kayıtları bulunmaktadır. Türkiye orkideleri ile ilgili yayınlanmış bulunan kitap ve Türkiye florasında yayılış ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Kitaplarda dağılımlar, haritalar ve haritalar üzerinde noktalamalar ile belli edilmiştir.

İşler (2005), Van çevresinde 11 cinse ait 36 orkide türünün bulunduğunu tespit etmiştir.

İşler (2011), Muş ilin de 4 cinse ait 7 orkide türünün bulunduğunu tespit etmiştir.

2.2. Salep

Salep hakkındaki ilk bilgi E. Sezik'in 1967 yılındaki çalışmasına dayanmaktadır (Sezik, 1967).

Salep üzerindeki araştırmalar 3 başlık altında incelenecektir: Türk Salep Çeşitleri Üzerinde Çalışmalar, Doğu Anadolu'da Salep Elde Edilen Orkide Türleri,

Salebin Kullanılışı.

Anadolu'da 4 bölgede salep elde edilmektedir:

A — Kuzey Anadolu: Kastamonu ve civarından elde edilen salep piyasada Kastamonu salebi adı altında bulunur.

B — Güney Anadolu: Muğla'dan başlayıp, Silifke-Gülner civarına kadar olan bölgede 3 cins ticari salep çıkar.

- Muğla Salebi: Muğla, Milas ve Yerkesik civarından,
- Antalya Salebi: Elmalı'dan Alanya'ya kadar olan bölgede Toros Dağları üzerinde,
- Silifke Salebi: Gülner, Mut ve Silifke civarındaki Toros dağları üzerinde elde edilir.

C — Güneydoğu Anadolu: Maraş, Adıyaman ve Malatya civarından elde edilen salep «Maraş salebi» adıyla satılır.

D — Doğu Anadolu: Van, Muş, Bitlis civarından elde edilen salep genellikle «Van salebi» diye isimlendirilir (Sezik, 1984).

Doğu Anadolu (Van, Bitlis, Hakkâri, Muş) ve Siirt ilin de bulunan 8 cinse ait 27 orkide türü salep elde edilmekte kullanılmaktadır. (İşler, 2005; İşler, 2011).

Tablo 1. Doğu Anadolu ve Siirt ilinde salep elde edilen orkide cins ve türleri (İşler, 2005; İşler, 2011).

Cinsler	Türler
1. <i>Dactylorhiza</i>	<i>Dactylorhiza romana ssp.georgica, Dactylorhiza iberica, Dactylorhiza osmanica, Dactylorhiza umbrosa</i>
2. <i>Orchis</i>	<i>Orchis pinetorum, Orchis tridentata, Orchis spitzelii, Orchis collina, Orchis simia, Orchis anatolica, Orchis papilionaceae, Orchis coriophora, Orchis palustris, Orchis pseudolaxiflora,</i>
3. <i>Anacamptis</i>	<i>Anacamptis pyramidalis</i>
4. <i>Himantoglossum</i>	<i>Himantoglossum affine</i>
5. <i>Ophrys</i>	<i>Ophrys trashyrcana, Ophrys holoserica, Ophrys straussi, Ophrys phrygia, Ophrys schulzei</i>
6. <i>Serapias</i>	<i>Serapias vomeracea</i>
7. <i>Comperia</i>	<i>Comperia comperiana</i>

Salep, Osmanlı egemenliği altında bulunan Ortadoğu ve Balkan ülkelerinde de yakın zamana kadar geniş miktarda kullanılmıştır. ‘Tubera salep’ günümüze kadar balgam artırıcı ve göğüs yumuşatıcı olarak kullanılmıştır. Salep eczacılıkla ilgili farmakope ve kodekslerde 1947 Alman, 1948 Türk, 1951 Yugoslav, 1960 Avusturya ve 1961 Rus kodeksinde tubera salep olarak kayıtlıdır. İbn-i Sina salebin afrodisyak, balgam artırıcı, iştah açıcı, felç giderici olarak kullanılmasını tavsiye etmektedir (Sezik, 1967). Ama artık bu amaçlarla kullanılmamaktadır. Sadece kışın sıcak sıcak içtiğimiz sütlü salep ve dondurmanın yapısına girmesiyle ekonomik bir değere sahiptir (İşler, 2005).

Orta kuşak orkideleri toprakta yaşarlar. Yumrulu olan orkidelerde her orkide türü 2 yumru taşır. Kışı bir önceki sene meydana gelen yumrunun vasıtasıyla geçiren bitkinin, bahara doğru ek köklerinden biri kalınlaşmaya başlar ve ucunda bir yumru daha meydana gelir. Bu yumru gelişirken diğer yandan yukarı doğru da bir tomurcuk vasıtasıyla, yeni yılın gövdesi oluşmaya başlar. Bitki geliştikçe yeni yumru da gelişir. Eski yumru buruşarak yeni yumrunun yanında ona yapışık, içi boşalmış bir halde bulunur. Görüldüğü gibi eski yumru yeni bitkiyi ve yeni yumruyu meydana getirmektedir. Kastamonu yöresinde halk bu olayı tespit ettiği için eski yumruyu ‘ebesi’ yenisi ise ‘iyisi’ diye isimlendirmektedir (Sezik, 1984).

Salep bitkilerinin hemen hepsi belirli yasalarla koruma altına alınmasına rağmen salep orkideleri henüz çiçekte iken yumruları kullanılmak üzere topraktan sökülmemektedir. Salep orkidesinin toprak altında bulunan iki yumrusundan sadece yan

yumrunun alınması doğru iken toplayıcılar bunu bilmedikleri için genellikle her iki yumruyu da almaktadırlar. Toplanan yumrular suyla iyice yıkanarak temizlenir, ipe dizilir ve su veya sütle kaynatılıp, açık havada kurutulur. Yumrular kurutulduktan sonra en fazla 3 cm uzunluğunda ve 2 gr. ağırlığında kalırlar. Kuruyan yumrularдан dövülerek elde edilen öğütülmüş materyal kullanıma hazır saleptir. Bir kilo salep için 1000 ile 4000 yumru kullanılmaktadır. Ülkemizde yılda 45 ton salep üretildiği varsayılmakta olup, bu da topraktan bir yılda sökülen 45-180 milyon salep orkidesi yumrusu anlamına gelmektedir (Erdem, 2004).

Doğu Anadolu (Van, Bitlis, Hakkâri, Muş) ve Siirt ilinde ise salep yumruları su, peynir suyu, süt veya yağ ayranı (şötük) ile kaynatılmaktadır (İşler, 2005).

Ülkemiz’de yetişen Orkide yumrularından elde edilen salep asırlardır hem yurt içinde kullanılmış hem de ihraç edilmiştir.

Ancak salep orkidesinin yetişme alanlardaki tahribatının çok yüksek düzeyde olması nedeniyle 1974 yılında Tarım Bakanlığı ihracatı yasaklamıştır. Fakat yumru olarak ihracatı yasak olan salep, salep unu olarak işlenerek ihraç edilmiştir (Çağlayan ve ark, 1997). Ülkemizden dışsatım 1991 yılına kadar kesintisiz olarak yapılmış olup, yılda ortalama dışsatım miktarının 10 ton olduğu, bazen bu rakamın 15 tona ulaşabildiği, yurtiçi kullanım da dâhil edildiğinde yıllık salep kullanımının 20 ton olduğu bildirilmiştir (Sezik, 2002). Bu yıllarda önemli bir dışsatım kalemi olduğu için doğanın tahribi konusu gündeme gelmemiştir. Ancak hangi bölgede hangi orkide türlerinin salep yapımı amacıyla kullanıldığının bilinmesi önem kazanmıştır (Erzurumlu ve Doran, 2011).

Ülkemizde doğal olarak yetişen ve çoğu endemik olan bitkilerin birçoğu yok olma tehlikesi içindedir. Bunlar gerek dış satım için gerekse iç tüketim için yetiştirildiği alanlardan bilinçsizce sökülme ve satışa sunulmaktadır. Orkideler insanlar, iklim koşulları ve hayvanlar nedeniyle sürekli tehdit altındadır. Bu denli önemli olan bitki türümüzün ekonomik değeri yüksektir. Ancak ülkesel ölçekte orkidelere yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde çalışmaların genelde bölge bazında türlerin tanımlanmasına yönelik olduğu görülmektedir (Erzurumlu ve Doran, 2011).

Erдем (2004) yaptığı bir çalışmada tür çeşitliliğinin değerlendirilmesinde, piyasa dışı bir değerlendirme yönteminin gerektiğini bildirmiştir. Piyasalarda biyolojik çeşitliliğin de ticareti yapıldığı için araştırmada, kullanım dışı değerleri ölçebilen “koşullu değerlendirme yöntemi” kullanmıştır. Tüketicilerle yapılan ankette yabancı orkideleri korumak için toplayıcıların talep ettikleri paranın ortalama 12 milyon TL olduğu belirlenmiştir.

Bu verilen bilgilerden ülkemiz salep orkidelerinin ve doğasının ne kadar büyük tehlike altında olduğu kolayca görülmektedir. Tarım, ormancılık, kentleşme, endüstrileşme ve su kaynaklarının kullanımına yönelik çeşitli projeler doğal habitatlar üzerinde büyük bir tehlike oluşturmaktadır. Ayrıca aşırı otlatma, orman yangınları ve toplayıcıların ekonomik durumları nedeniyle yumruların toplanması bu değerli bitkilerin giderek yok olmasına neden olmaktadır. Örneğin salep türlerinin yetiştiği Güllük yamaçlarında şimdi turistik tesisler yer almaktadır. Keza ender orkidelerin bulunduğu Yatağan bölgesinde yapılan santral ve hızlı kentleşme ile yol ağlarının kurulması gibi nedenlerle orkidelerin yanı sıra pek çok endemik bitki kaybolmaktadır (Erzurumlu ve Doran, 2011).

Çalışmamız Doğu Anadolu (Van, Bitlis, Hakkâri, Muş) ve Siirt civarında salep üretiminin arttığını da ortaya çıkarmıştır. Özellikle dağlık ve çayırılık arazide yetişen orkideler hızla tüketilmektedir. Dolayısıyla, önemli bir çevre sorunu, tabiat tahribi de söz konusudur. Bu konu da ihmal edilmemelidir.

2.3. Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Doğu salebinin elde edildiği iller olan: Van, Bitlis, Hakkâri, Siirt ve Diyarbakır’da salep orkideleri hakkında bilgi, salep bitkisinin toplanma durumu, salep bitkisi toplanırken karşılaşılan zorluklar, salebin nasıl toplandığı, ne kadar satıldığı, salep bitkisinin toplanması ve korunması konusunda nelerin yapılması gerektiği araştırmamızın konusunu teşkil etmiştir. Çalışma bu soruların cevaplanmasına yönelik olarak planlanmıştır.

3. BÖLÜM

MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. Materyal

Araştırma materyallerini 19.05.2015-19.09.2017 yılları arasında 2 yıl süreyle Van, Bitlis, Hakkâri, Siirt ve Diyarbakır illerini kapsayan geniş bir alanda yapılan anket formları oluşturmaktadır.

3.2. Yöntem

Araştırma 19.05.2015-19.09.2017 yılları arasında 2 yıl süreyle Van, Bitlis, Hakkâri, Siirt ve Diyarbakır illerini kapsayan geniş bir alanda yapılmıştır. Çalışma alanımız ve çevresinde ikamet eden kişilerin sosyo-ekonomik durumlarını tespit etmek ve alanda doğal şekilde yayılış gösteren orkidelerin üzerinde insan baskısının sonuçlarını ortaya koyma amaçlı anket formları düzenlenmiştir. Kırk sorudan oluşan bu anket formlarındaki sorular, genellikle alanda yaşayan ve geçimlerini yumru toplamayla sağlayan kişilere uygulanmıştır. Formlar yoluyla elde edilen veriler oransal olarak değerlendirilmiş ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

Anketlere Van-Gevaş'ta 17, Bitlis-Tatvan'da 16, Hakkâri-Şemdinli'de 16, Siirt-Pervari'de 18 ve Diyarbakır'da 15 kişi olmak üzere 82 salep toplayıcısı katılmıştır. Araştırma alanlarında yaşayan kişilerin sosyo-ekonomik durumlarını ve eğitim seviyelerini belirlemek, salep orkidelerini gerçek manada tanıyıp, tanımadıklarını ve salep orkideleriyle ilişkilerini saptama amaçlı kişilerle yüz yüze görüşülmüş, önce anketin amacı hakkında kişilere bilgiler verilmiştir. Bu işlem sonrasında katılımcılardan alınan yanıtlara göre formlar doldurulmuştur.

3.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmamızın evrenini Van, Bitlis, Hakkâri, Siirt ve Diyarbakır'da yaşayan kişiler oluşturmaktadır. Örneklemi ise bu kişiler arasından seilen 82 kişi oluşturmaktadır.

3.4. Araştırma Verilerinin Toplanması

Çalışma kapsamında hazırlanan ankette yer alan sorular örnekleme grubundaki kişilere yneltirmiştir. Bu sorular, yani çalışmamızdaki değişkenler řu başlıklar altında toplanmıştır:

3.4.1. Kişisel Bilgilere İlişkin Sorular

Anketin bu bölümü, kişilerin yaş, medeni durum, cinsiyet, eğitim durumu, çocuk sayısı şeklinde sıralanan özelliklerine ilişkin veri toplanmasına yönelik kişisel bilgi sorularından oluşmaktadır.

3.4.2. Yöredeki Yaşamlarına İlişkin Sorular

Anketin bu bölümü de yöre halkının yaşam koşullarını saptamak amacıyla hazırlanmış sorulardan oluşmaktadır:

- Bu yörede mi yaşıyorsunuz?
- Bu yöreye gle mi geldiniz?
- Bu yörede ne kadar zaman geçiriyorsunuz?
- Yörede oturduğunuz evin mülkiyeti size mi ait?
- Ailenizin ana geçim kaynağı nedir?
- Yörede size ait arazi var mı?
- Size ait hayvan var mı?
- -Eğer hayvanınız var ise sayısını yazar mısınız?

3.4.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, anketimize katılımı sağlanan ve 82 kişiden oluşan örneklem grubunun verdiği cevaplar ile sınırlandırılmıştır. Örneklemdeki sınırlılık araştırma evreninin tamamının incelenmesinin olanaksızlığıdır. Katılımcıların doğru, samimi yanıtlar verdiği varsayımı araştırmamızın bir diğer sınırlılığıdır. Ayrıca seğilen örneklem grubunun evreni yeterince temsil ettiği ve örneklem üzerinden evrene genelleme yapılabileceği varsayılmıştır.

4. BÖLÜM

BULGULAR

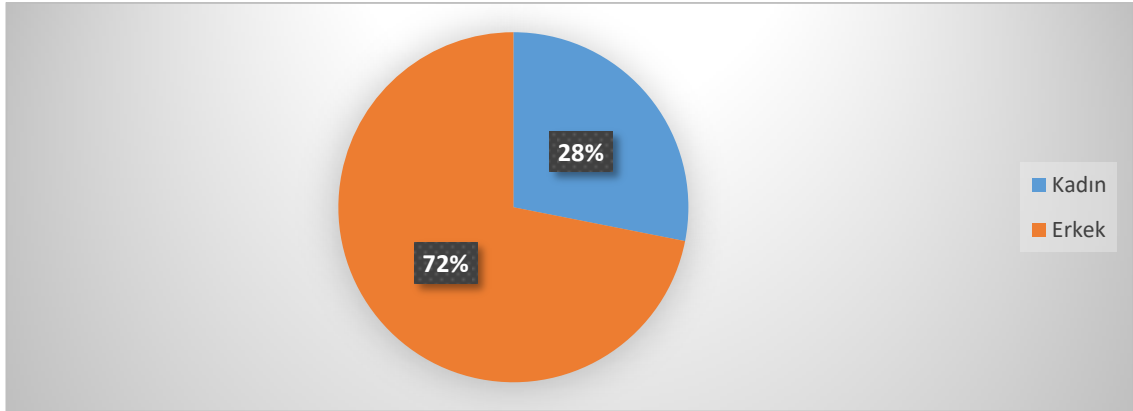
Bulguları 4 ana başlık şeklinde analiz edilmiştir.

4. 1. Katılımcıların Sosyo-Ekonomik Durumları

Tablo 2. Katılımcıların Cinsiyetleri (n=82)

Katılımcıların Cinsiyetleri	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Kadın	6	%33.3
Erkek	12	%66.7
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Kadın	7	%43.8
Erkek	9	%56.2
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Kadın	4	%25.0
Erkek	12	%75.0
Van-Gevaş	17	%20.8
Kadın	3	%17.6
Erkek	14	%82.4
Diyarbakır	15	%18.3
Kadın	3	%20.0
Erkek	12	%80.0
Genel Toplam	82	
Kadın	23	%28.1
Erkek	59	%71.9

Tablo 2’de katılımcıların cinsiyetleri görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %71.9’unun erkek, %28.1’inin kadın olduğu görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların %33.3’ü kadın, %66.7’si erkek; Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların %43.8’i kadın, %56.2’si erkek; Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların %25’i kadın, %75’i erkek; Van-Gevaş’taki katılımcıların %17.6’sı kadın, %82.4’ü erkek; Diyarbakır’daki katılımcıların ise %20’si kadın, %80’i erkek olduğu görülmüştür (Şekil 1).

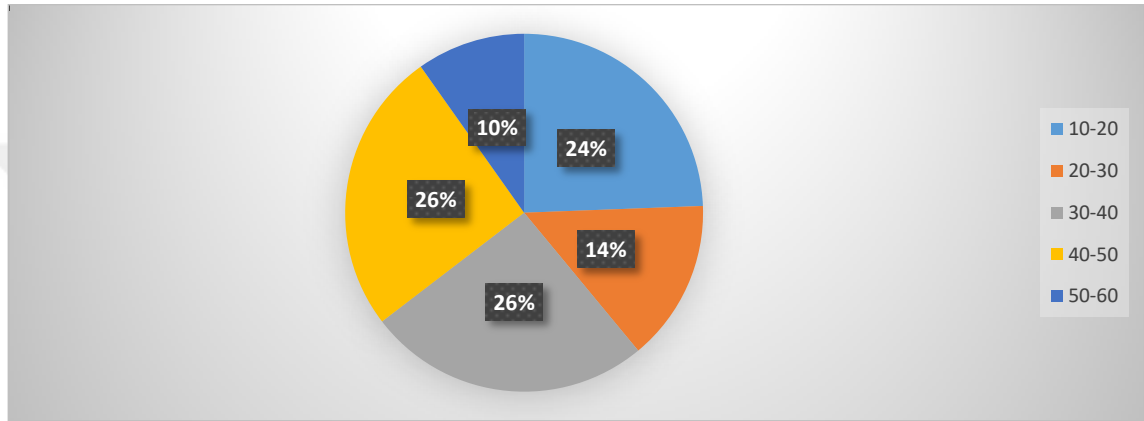

Şekil 1. Katılımcıların cinsiyetleri

Tablo 3. Katılımcıların Yaşları (n=82)

Katılımcıların Yaşları	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
10-20	4	%22.2
20-30	1	%5.6
30-40	7	%38.9
40-50	4	%22.2
50-60	2	%11.1
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
10-20	7	%43.8
20-30	2	%12.5
30-40	3	%18.7
40-50	3	%18.7
50-60	1	%6.3
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
10-20	2	%12.5
20-30	4	%25.0
30-40	2	%12.5
40-50	6	%37.5
50-60	2	%12.5
Van-Gevaş	17	%20.8
10-20	3	%17.6
20-30	5	%29.4
30-40	6	%35.3
40-50	3	%17.6
50-60	(-)	(-)
Diyarbakır	15	%18.3
10-20	4	%26.7
20-30	(-)	(-)
30-40	3	%20.0
40-50	5	%33.3
50-60	3	%20.0
Genel Toplam	82	
10-20	20	%24.4
20-30	12	%14.6
30-40	21	%25.6
40-50	21	%25.6
50-60	8	%9.8

Tablo 3'te katılımcıların yaşları görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %25.6'sının 30-40 yaş aralığında ve %25.6'sının 40-50 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Siirt-Pervari'deki katılımcıların %38.9'u 30-40 yaş aralığında; Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların %43.8'i 10-20 yaş aralığında; Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların %37.5'i 40-50 yaş aralığında; Van-Gevaş'taki katılımcıların %35.3'ü 30-40 yaş aralığında; Diyarbakır'daki katılımcıların ise %33.3'ü 40-50 yaş aralığında olduğu görülmüştür (Şekil 2).

Şekil 2. Katılımcıların yaşları

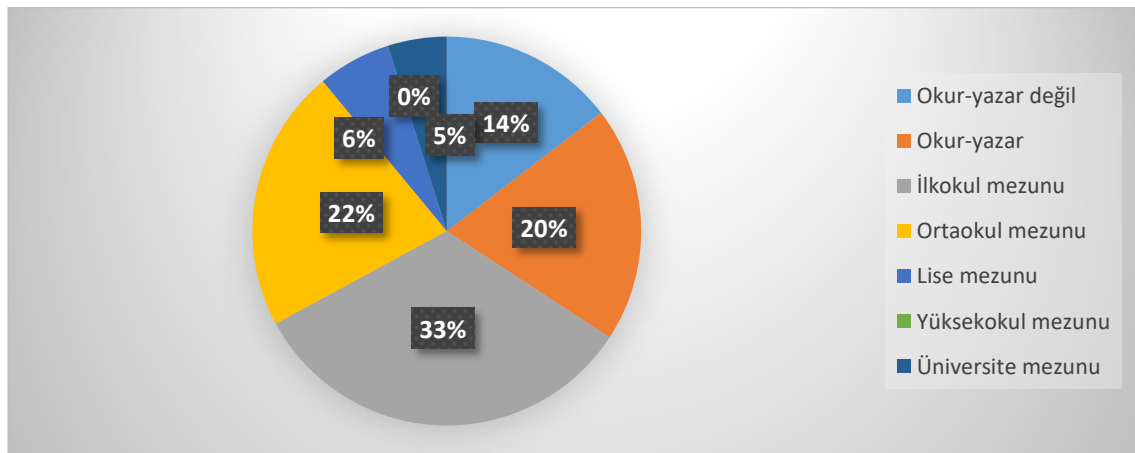
Tablo 4. Katılımcıların Eğitim Durumu (n=82)

Katılımcıların Eğitim Durumu	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Okur-yazar değil	2	%11.1
Okur-yazar	3	%16.7
İlkokul mezunu	6	%33.3
Ortaokul mezunu	3	%16.7
Lise mezunu	1	%5.5
Yüksekokul mezunu	(-)	(-)
Üniversite mezunu	3	%16.7
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Okur-yazar değil	5	%31.3
Okur-yazar	3	%18.7
İlkokul mezunu	2	%12.5
Ortaokul mezunu	5	%31.3
Lise mezunu	1	%6.2
Yüksekokul mezunu	(-)	(-)
Üniversite mezunu	(-)	(-)
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Okur-yazar değil	3	%18.7
Okur-yazar	4	%25.0
İlkokul mezunu	5	%31.3
Ortaokul mezunu	3	%18.7
Lise mezunu	1	%6.3
Yüksekokul mezunu	(-)	(-)
Üniversite mezunu	(-)	(-)

Tablo 4 (devamı). Katılımcıların Eğitim Durumu (n=82)

Katılımcıların Eğitim Durumu	n	%
Van-Gevaş	17	%20.8
Okur-yazar değil	(-)	(-)
Okur-yazar	3	%17.6
İlkokul mezunu	8	%47.1
Ortaokul mezunu	5	%29.4
Lise mezunu	1	5.9
Yüksekokul mezunu	(-)	(-)
Üniversite mezunu	(-)	(-)
Diyarbakır	15	%18.3
Okur-yazar değil	2	%13.3
Okur-yazar	3	%20.0
İlkokul mezunu	6	%40.0
Ortaokul mezunu	2	%13.3
Lise mezunu	1	%6.7
Yüksekokul mezunu	1	%6.7
Üniversite mezunu	(-)	(-)
Genel Toplam	82	
Okur-yazar değil	12	%14.6
Okur-yazar	16	%19.6
İlkokul mezunu	27	%32.9
Ortaokul mezunu	18	%21.9
Lise mezunu	5	%6.1
Yüksekokul mezunu	(-)	(-)
Üniversite mezunu	4	%4.9

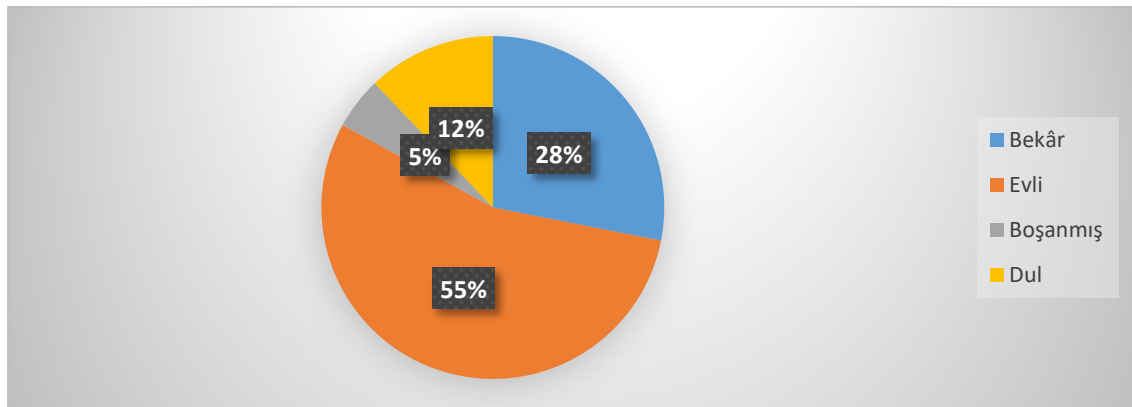
Tablo 4'te katılımcıların eğitim durumları görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %32.9'unun ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Siirt-Pervari'deki katılımcıların %33.3'ü ilkokul mezunu; Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların %31.3'ü okur-yazar değil, %31.3'ü ortaokul mezunu; Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların %31.3'ü ilkokul mezunu; Van-Gevaş'taki katılımcıların %47.1'i ilkokul mezunu, Diyarbakır'daki katılımcıların ise %40'ı ilkokul mezunu olduğu görülmüştür (Şekil 3).

Şekil 3. Katılımcıların eğitim durumu

Tablo 5. Katılımcıların Medeni Durumu (n=82)

Katılımcıların Medeni Durumu	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Bekâr	6	%33.3
Evli	8	%44.5
Boşanmış	2	%11.1
Dul	2	%11.1
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Bekâr	7	%43.8
Evli	7	%43.8
Boşanmış	(-)	(-)
Dul	2	%12.5
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Bekâr	2	%12.5
Evli	9	%56.3
Boşanmış	2	%12.5
Dul	3	%18.7
Van-Gevaş	17	%20.8
Bekâr	4	%23.5
Evli	12	%70.6
Boşanmış	(-)	(-)
Dul	1	%5.9
Diyarbakır	15	%18.3
Bekâr	4	%26.7
Evli	9	%60.0
Boşanmış	(-)	(-)
Dul	2	%13.3
Genel Toplam	82	
Bekâr	23	%28.1
Evli	45	%54.9
Boşanmış	4	%4.9
Dul	10	%12.1

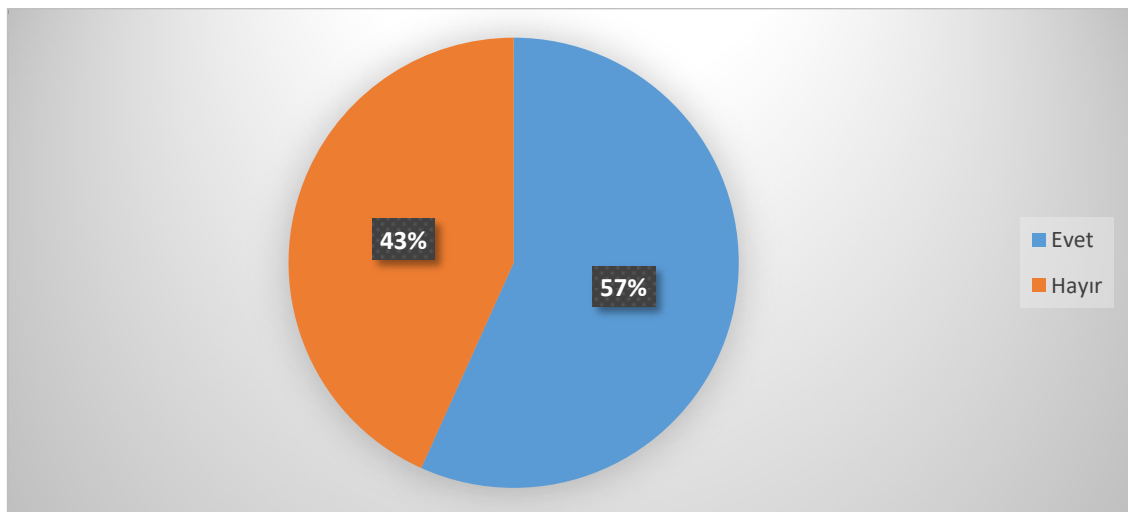
Tablo 5'te katılımcıların medeni durumları görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %54.9'unun evli olduğu görülmektedir. Siirt-Pervari'deki katılımcıların %44.5'i evli; Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların %43.8'i bekar ve %43.8'i evli; Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların %56.3'ü evli; Van-Gevaş'taki katılımcıların %70.6'sı evli; Diyarbakır'daki katılımcıların ise %60'ı evli olduğu görülmüştür (Şekil 4).

Şekil 4. Katılımcıların medeni durumu

Tablo 6. Katılımcıların Çocuk Sahibi Olma Durumları (n=82)

Katılımcıların Çocuk Sahibi Olma Durumları	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	8	%44.4
Hayır	10	%56.6
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	8	%50.0
Hayır	8	%50.0
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	12	%75.0
Hayır	4	%25.0
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	11	%64.7
Hayır	6	%36.3
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	8	%53.3
Hayır	7	%47.7
Genel Toplam	82	
Evet	47	%57.3
Hayır	35	%43.7

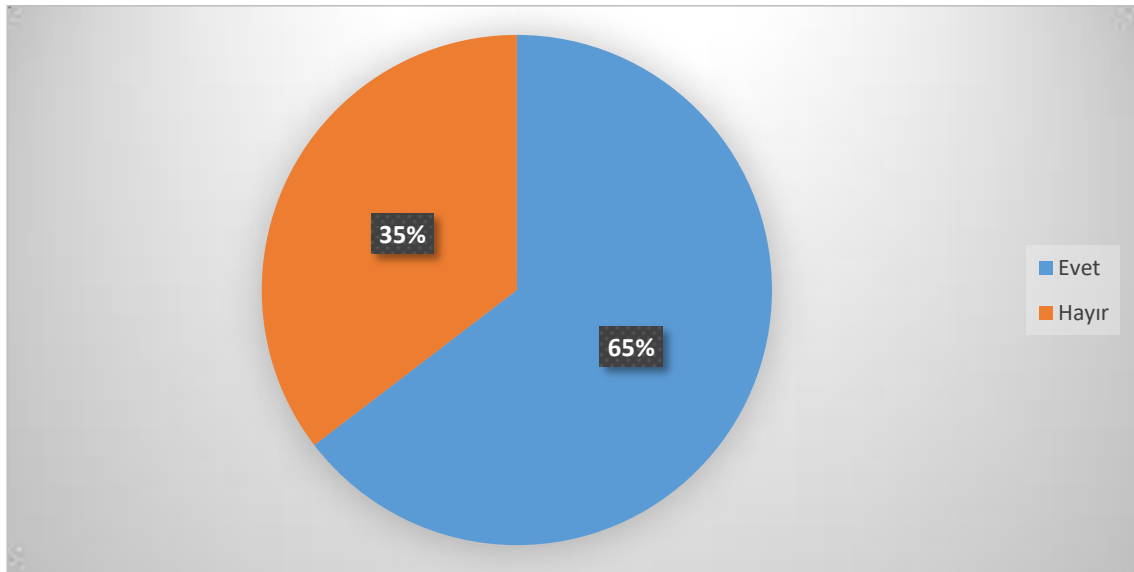
Tablo 6'da katılımcıların çocuk sahibi olma durumları görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %57.3'ünün çocuk sahibi olduğu, %43.7'sinin çocuk sahibi olmadığı görülmektedir. Siirt-Pervari'deki katılımcıların %56.6'sı çocuk sahibi iken %44.4'ü çocuk sahibi değildir. Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların %50'si çocuk sahibi iken %44.4'ü çocuk sahibi değildir. Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların %75'i çocuk sahibi iken, %25'i çocuk sahibi değildir. Van-Gevaş'taki katılımcıların %64.7'si çocuk sahibi iken, %36.3'ü çocuk sahibi değildir. Diyarbakır'daki katılımcıların ise %53.3'ü çocuk sahibi iken, %43.7'si çocuk sahibi olmadığı görülmüştür (Şekil 5).

Şekil 5. Katılımcıların çocuk sahibi olma durumları

Tablo 7. Katılımcıların Yaşadıkları Yer (n=82)

Bu yörede mi yaşıyorsunuz?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	9	%50.0
Hayır	9	%50.0
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	16	%100.0
Hayır	(-)	(-)
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	9	%56.3
Hayır	7	%43.7
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	12	%70.6
Hayır	5	%29.4
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	5	%33.3
Hayır	10	%66.7
Genel Toplam	82	
Evet	53	%64.6
Hayır	29	%35.4

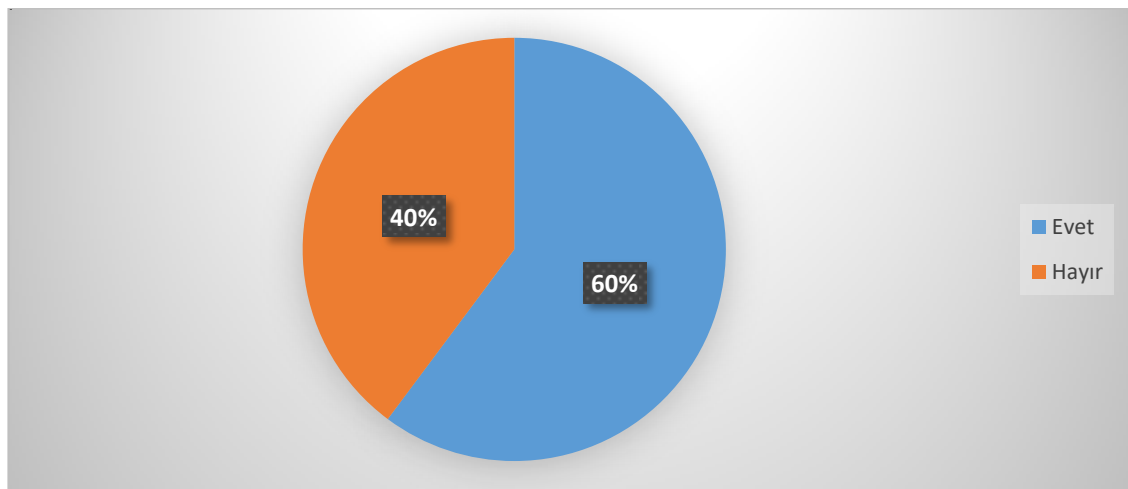
Tablo 7’de katılımcıların buldukları yörede yaşayıp yaşamadıkları görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların %50.0’si bu yörede yaşarken %50.0’si bu yörede yaşamamaktadır. Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların tamamı bu yörede yaşamaktadır. Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların %56.3’ü bu yörede yaşamaktadır. Van-Gevaş’taki katılımcıların %70.6’sı bu yörede yaşamaktadır Diyarbakır’daki katılımcıların ise %66.7’si bu yöreye göçle geldiği görülmüştür (Şekil 6).

Şekil 6. Katılımcıların yaşadıkları yer

Tablo 8. Katılımcıların Yaşadıkları Yere Gelme Durumları (n=82)

Bu yöreye göçle mi geldiniz?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	7	%38.9
Hayır	11	%61.1
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	(-)	(-)
Hayır	16	%100.0
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	7	%43.7
Hayır	9	%56.3
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	4	%23.5
Hayır	13	%76.5
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	5	%33.3
Hayır	10	%66.7
Genel Toplam	82	
Evet	33	%40.2
Hayır	49	%59.8

Tablo 8’de katılımcıların yaşadıkları yöreye göçle gelip gelmedikleri görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların %61.1’i bu yöreye göçle gelmemişken %38.9’u bu yöreye göçle gelmiştir. Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların tamamı bu yöreye göçle gelmemiştir. Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların %56.3’ü bu yöreye göçle gelmemiştir. Van-Gevaş’taki katılımcıların %76.5’i bu yöreye göçle gelmemiştir. Diyarbakır’daki katılımcıların ise %66.7’si bu yörede yaşadığı görülmüştür (Şekil 7).

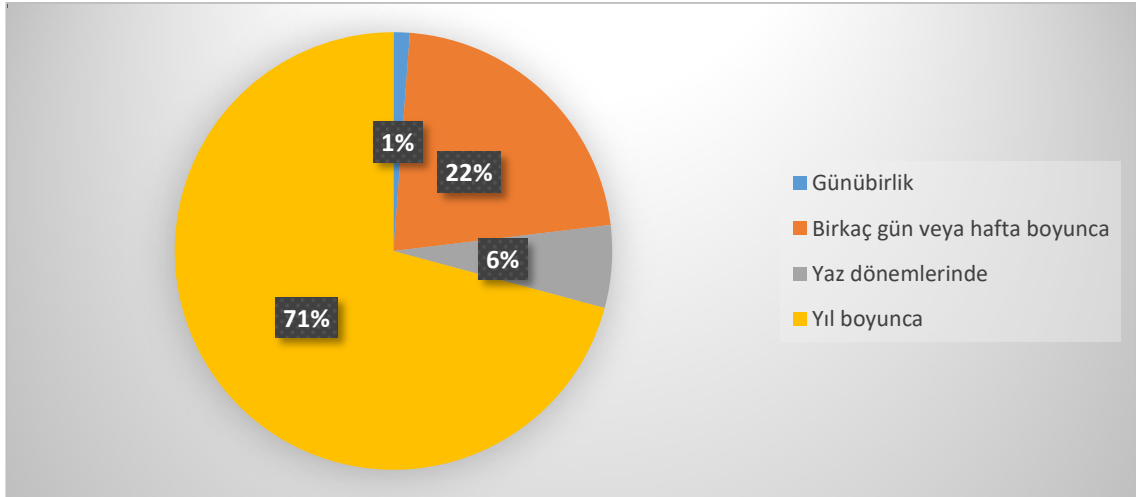
Şekil 7. Katılımcıların yaşadıkları yere gelme durumları

Tablo 9. Katılımcıların Buldukları Yörede Zaman Geçirme Durumu (n=82)

Bu yörede ne kadar zaman geçiriyorsunuz?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Günübirlik	1	%5.6
Birkaç gün veya hafta boyunca	5	%27.7
Yaz dönemlerinde	2	%11.1
Yıl boyunca	10	%55.6
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Günübirlik	(-)	(-)
Birkaç gün veya hafta boyunca	(-)	(-)
Yaz dönemlerinde	(-)	(-)
Yıl boyunca	16	%100.0
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Günübirlik	(-)	(-)
Birkaç gün veya hafta boyunca	7	%43.7
Yaz dönemlerinde	(-)	(-)
Yıl boyunca	9	%56.3
Van-Gevaş	17	%20.8
Günübirlik	(-)	(-)
Birkaç gün veya hafta boyunca	1	%70.6
Yaz dönemlerinde	2	(-)
Yıl boyunca	14	%5.9
Diyarbakır	15	%18.3
Günübirlik	(-)	(-)
Birkaç gün veya hafta boyunca	5	%33.3
Yaz dönemlerinde	1	%6.7
Yıl boyunca	9	%60.0
Genel Toplam	82	
Günübirlik	1	%1.2
Birkaç gün veya hafta boyunca	18	%21.9
Yaz dönemlerinde	5	%6.1
Yıl boyunca	58	%70.8

Tablo 9’da katılımcıların buldukları yörede zaman geçirme durumu görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %70.8’inin buldukları yörede yıl boyunca zaman geçirdiği görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların %55.6’sı buldukları yörede yıl boyunca; Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların tamamı buldukları yörede yıl boyunca; Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların %56.3’ü buldukları yörede yıl boyunca; Van-Gevaş’taki katılımcıların %70.6’sı buldukları yörede birkaç gün veya hafta boyunca; Diyarbakır’daki katılımcıların %43.7’si buldukları yörede yıl boyunca zaman geçirdiği görülmüştür (Şekil 8).

Şekil 8. Katılımcıların buldukları yörede zaman geçirme durumları

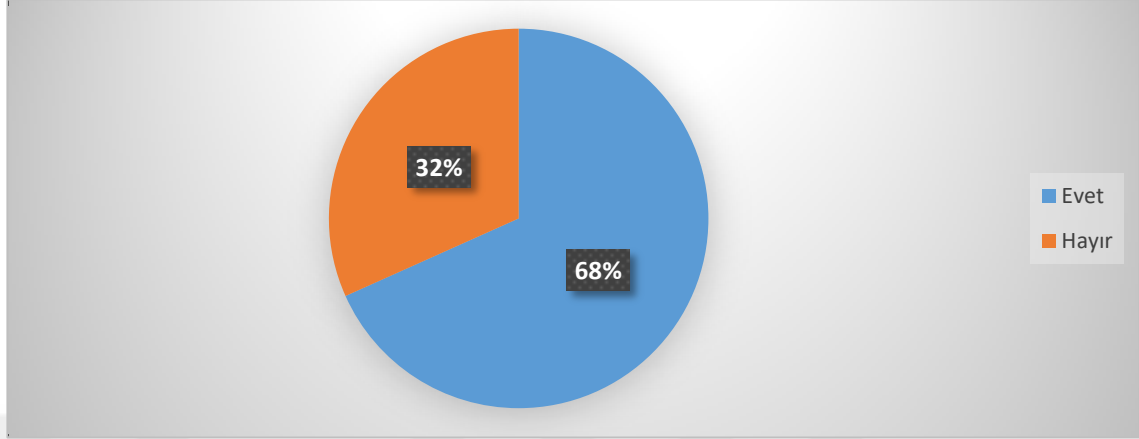
4.2. Katılımcıların Salep Orkideleri Hakkında Bilgileri ve Ekonomik Durumları

Tablo 10. Katılımcıların Yöredeki Evlerinin Mülkiyet Durumu (n=82)

Yörede oturduğunuz evin mülkiyeti size mi ait?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	9	%50.0
Hayır	9	%50.0
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	15	%93.7
Hayır	1	%6.3
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	9	%56.3
Hayır	7	%43.7
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	13	%76.5
Hayır	4	%23.5
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	11	%73.3
Hayır	4	%26.7
Genel Toplam	82	
Evet	56	%68.3
Hayır	26	%31.7

Tablo 10’da katılımcıların yöredeki evlerinin mülkiyet durumu görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların %50’sinin evlerinin mülkiyeti kendilerine aitken %50’sinin evlerinin mülkiyeti kendilerine ait değildir. Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların %93.7’sinin evlerinin mülkiyeti kendilerine aittir. Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların %56.3’ünün evlerinin mülkiyeti kendilerine aittir. Van-Gevaş’taki

katılımcıların %76.5'i evlerinin mülkiyeti kendilerine aittir. Diyarbakır'daki katılımcıların ise %73.3'ünün evlerinin mülkiyeti kendilerine aittir (Şekil 9).

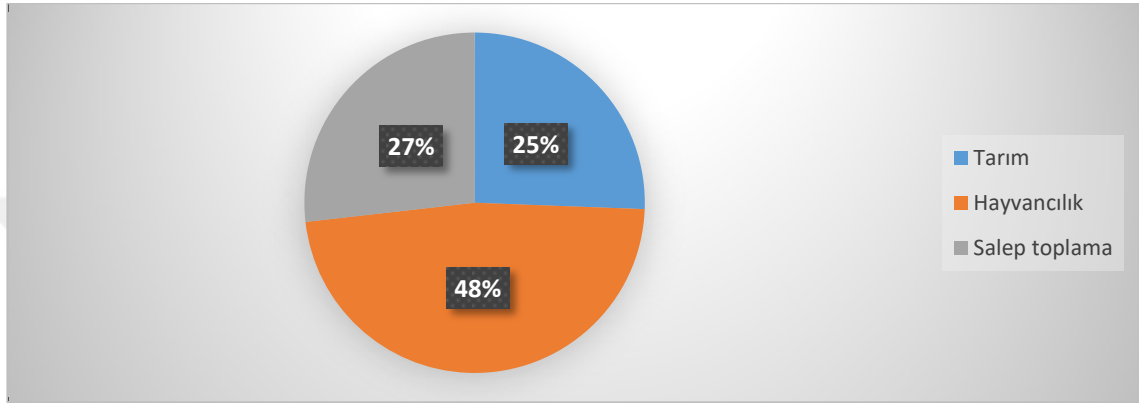
Şekil 9. Katılımcıların yöredeki evlerinin mülkiyet durumu

Tablo 11. Katılımcıların Ailelerinin Geçim Kaynağı (n=82)

Ailenizin ana geçim kaynağı?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Tarım	4	%22.3
Hayvancılık	5	%27.7
Salep toplama	9	%50.0
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Tarım	2	%12.5
Hayvancılık	14	%87.5
Salep toplama	(-)	(-)
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Tarım	4	%25.0
Hayvancılık	6	%37.5
Salep toplama	6	%37.5
Van-Gevaş	17	%20.8
Tarım	2	%11.8
Hayvancılık	12	%70.6
Salep toplama	3	%17.6
Diyarbakır	15	%18.3
Tarım	9	%60.0
Hayvancılık	2	%13.3
Salep toplama	4	%26.7
Genel Toplam	82	
Tarım	21	%25.6
Hayvancılık	39	%47.6
Salep toplama	22	%26.8

Tablo 11'de katılımcıların ailelerinin geçim kaynağı görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %47.6'sının ailelerinin geçim kaynağının hayvancılık olduğu görülmektedir. Siirt-Pervari'deki katılımcıların %50'sinin ailelerinin geçim kaynağının

salep toplama; Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların %87.5'inin ailelerinin geçim kaynağının hayvancılık; Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların %37.5'inin ailelerinin geçim kaynağının hayvancılık ve %37.5'inin ailelerinin geçim kaynağının salep toplama; Van-Gevaş'taki katılımcıların %70.6'sı ailelerinin geçim kaynağının hayvancılık; Diyarbakır'daki katılımcıların ise %60'sının ailelerinin geçim kaynağının hayvancılık olduğu görülmüştür (Şekil 10).

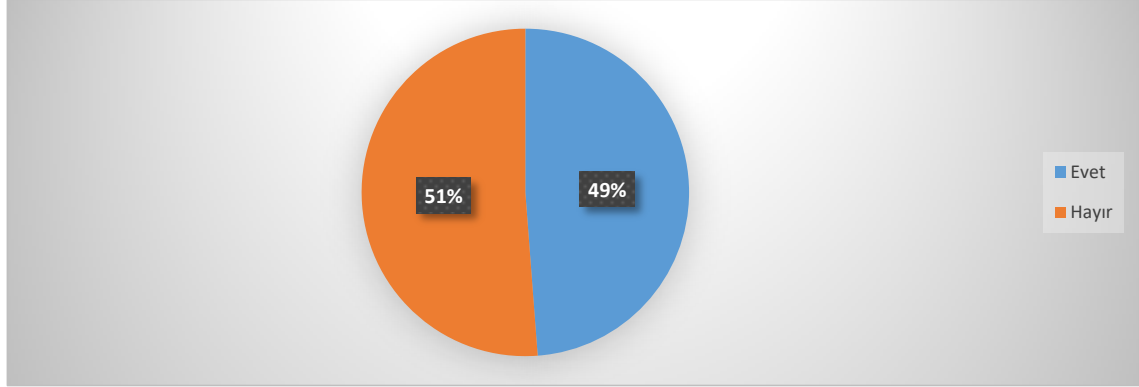
Şekil 10. Katılımcıların ailelerinin geçim kaynağı

Tablo 12. Katılımcıların Arazi Sahibi Olma Durumları (n=82)

Yörede size ait arazi var mı?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	7	%38.9
Hayır	11	%61.1
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	8	%50.0
Hayır	8	%50.0
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	7	%43.7
Hayır	9	%56.3
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	8	%47.1
Hayır	9	%52.9
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	10	%66.7
Hayır	5	%33.3
Genel Toplam	82	
Evet	40	%48.8
Hayır	42	%51.2

Tablo 12'de katılımcıların arazi sahibi olma durumları görülmektedir. Siirt-Pervari'deki katılımcıların %61.1'inin arazisi bulunmamaktadır. Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların %50'sinin arazisi bulunmakta iken %50'sinin arazisi bulunmamaktadır. Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların %56.3'ünün arazisi bulunmaktadır. Van-Gevaş'taki

katılımcıların %52.9'unun arazisi bulunmamaktadır. Diyarbakır'daki katılımcıların ise %66.7'sinin arazisi bulunmaktadır (Şekil 11).

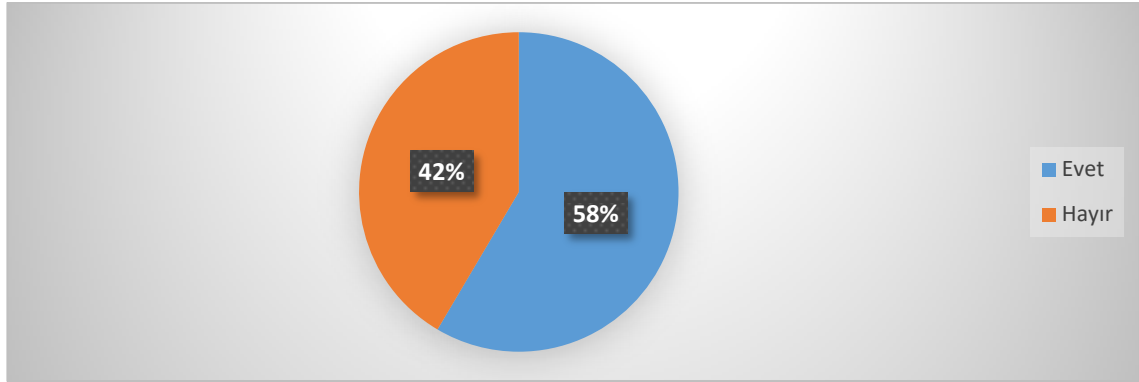

Şekil 11. Katılımcıların arazi sahibi olma durumları

Tablo 13. Katılımcıların Hayvan Sahibi Olma Durumları (n=82)

Size ait hayvan var mı?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	6	%33.3
Hayır	12	%66.7
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	13	%81.2
Hayır	3	%18.8
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	7	%43.7
Hayır	9	%56.3
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	12	%70.6
Hayır	5	%29.4
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	10	%66.7
Hayır	5	%33.3
Genel Toplam	82	
Evet	48	%58.5
Hayır	34	%41.5

Tablo 13'te katılımcıların hayvan sahibi olma durumları görülmektedir. Siirt-Pervari'deki katılımcıların %66.7'sinin hayvanı bulunmamaktadır. Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların %81.2'sinin hayvanı bulunmaktadır. Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların %56.3'ünün hayvanı bulunmaktadır. Van-Gevaş'taki katılımcıların %70.6'sının hayvanı bulunmaktadır. Diyarbakır'daki katılımcıların ise %66.7'sinin hayvanı olduğu görülmüştür (Şekil 12).

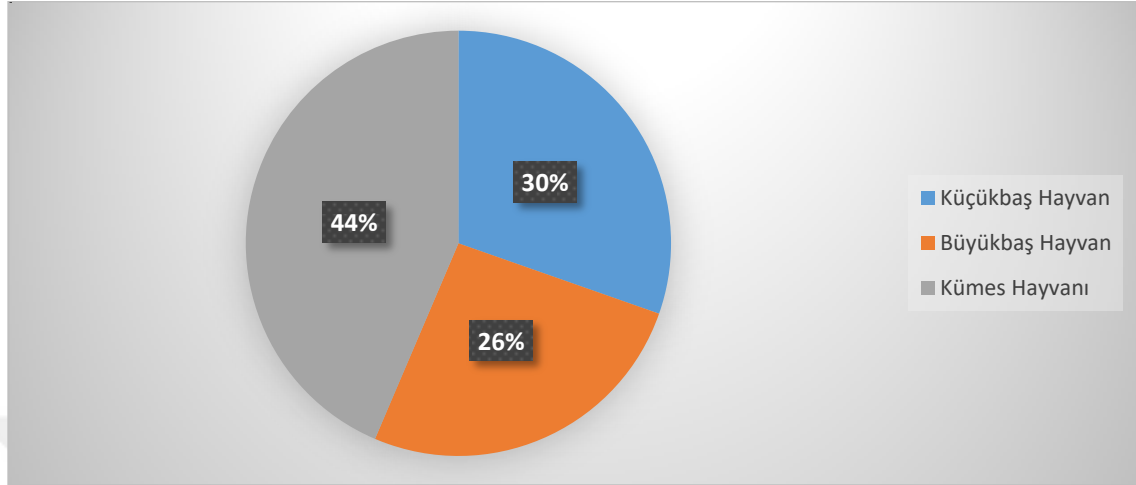
Şekil 12. Katılımcıların hayvan sahibi olma durumları

Tablo 14. Katılımcıların Hayvan Sayıları

Katılımcıların Hayvan Sayıları	n
Siirt-Pervari	304
Küçükbaş hayvan	76
Büyükbaş hayvan	47
Kümes Hayvanı	181
Hakkâri-Şemdinli	346
Küçükbaş hayvan	100
Büyükbaş hayvan	169
Kümes Hayvanı	77
Bitlis-Tatvan	311
Küçükbaş hayvan	35
Büyükbaş hayvan	75
Kümes Hayvanı	201
Van-Gevaş	409
Küçükbaş hayvan	176
Büyükbaş hayvan	110
Kümes Hayvanı	133
Diyarbakır	217
Küçükbaş hayvan	98
Büyükbaş hayvan	15
Kümes Hayvanı	104
Genel Toplam	1.597
Küçükbaş hayvan	485
Büyükbaş hayvan	416
Kümes Hayvanı	696

Tablo 14’te katılımcıların hayvan sayıları görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların 76 küçükbaş, 47 büyükbaş ve 181 kümes hayvanı olmak üzere toplam 304 hayvanı bulunmaktadır. Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların 100 küçükbaş, 169 büyükbaş ve 177 kümes hayvanı olmak üzere toplam 346 hayvanı bulunmaktadır. Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların 35 küçükbaş, 75 büyükbaş ve 201 kümes hayvanı olmak üzere toplam 311 hayvanı bulunmaktadır. Van-Gevaş’taki katılımcıların 176 küçükbaş, 110 büyükbaş ve 133 kümes hayvanı olmak üzere toplam 409 hayvanı

bulunmaktadır. Diyarbakır'daki katılımcıların ise 98 küçükbaş, 15 büyükbaş ve 104 kümes hayvanı olmak üzere toplam 217 hayvanı olduğu görülmüştür (Şekil 13).

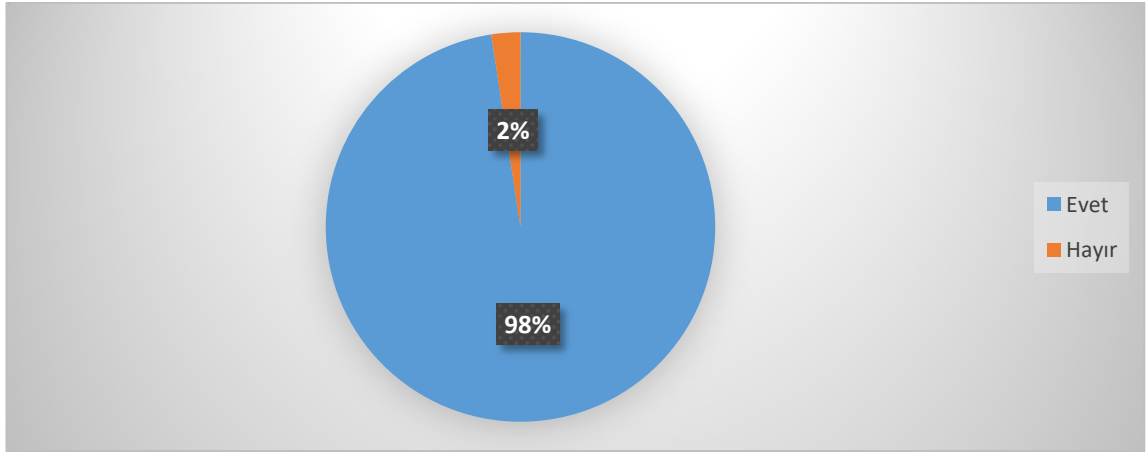

Şekil 13. Katılımcıların hayvan sayıları

Tablo 15. Katılımcıların Salep Orkideleri Hakkında Bilgileri (n=82)

Salep orkidelerini tanıyor musunuz?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	18	%100.0
Hayır	(-)	(-)
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	16	%100.0
(-)	(-)	(-)
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	16	%100.0
Hayır	(-)	(-)
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	16	%94.1
Hayır	1	%5.9
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	14	%93.3
Hayır	1	%6.7
Genel Toplam	82	
Evet	80	%97.6
Hayır	2	%2.4

Tablo 15'te katılımcıların salep orkideleri hakkında bilgi sahibi olma durumları görülmektedir. Siirt-Pervari'deki katılımcıların tamamı salep orkidelerini tanımaktadır. Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların tamamı salep orkidelerini tanımaktadır. Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların tamamı salep orkidelerini tanımaktadır. Van-Gevaş'taki katılımcıların %94.'i salep orkidelerini tanımaktadır. Diyarbakır'daki katılımcıların ise %93.3'ü salep orkidelerini tanıdığı görülmüştür (Şekil 14).

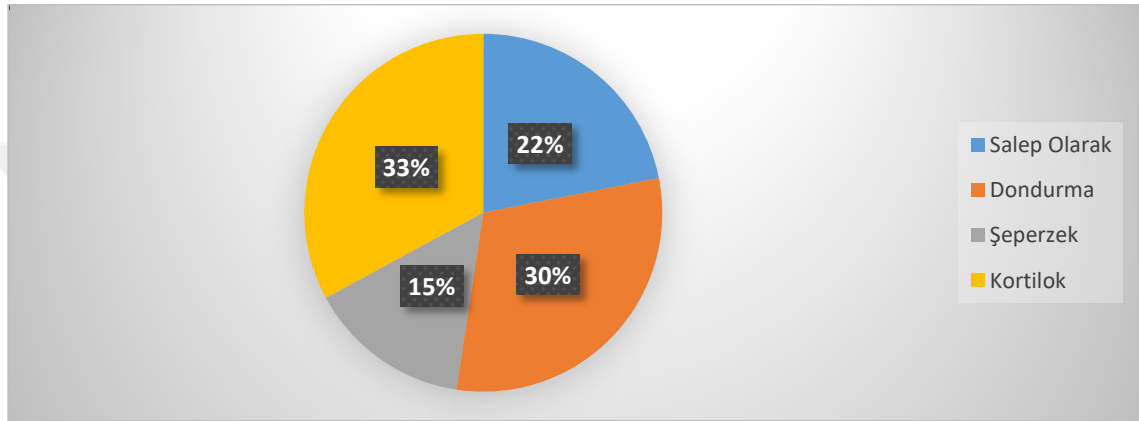
Şekil 14. Katılımcıların salep orkideleri hakkında bilgileri

Tablo 16. Katılımcıların Salep Orkidelerini Tanıdıkları İsimler (n=82)

Salep orkidesini hangi isimle tanıyorsunuz?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Salep Olarak	7	%38.9
Dondurma	6	%33.3
Şeperzek	5	%27.8
Kortilok	(-)	(-)
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Salep Olarak	1	%6.3
Dondurma	8	%50.0
Şeperzek	(-)	(-)
Kortilok	7	%43.7
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Salep Olarak	4	%25.0
Dondurma	(-)	(-)
Şeperzek	7	%43.7
Kortilok	5	%31.3
Van-Gevaş	17	%20.8
Salep Olarak	1	%5.9
Dondurma	3	%17.6
Şeperzek	(-)	(-)
Kortilok	13	%76.5
Diyarbakır	15	%18.3
Salep Olarak	5	%33.3
Dondurma	8	%53.4
Şeperzek	(-)	(-)
Kortilok	2	%13.3
Genel Toplam	82	
Salep Olarak	18	%21.9
Dondurma	25	%30.5
Şeperzek	12	%14.7
Kortilok	27	%32.9

Tablo 16’da katılımcıların salep bitkisini hangi isimle tanıdıkları görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %32.9’unun salep bitkisini kortilok olarak tanıdığı görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların %38.9’u salep olarak, Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların %50’si dondurma olarak, Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların %43.7’si şeperzek olarak, Van-Gevaş’taki katılımcıların %76.5’i kortilok olarak, Diyarbakır’daki katılımcıların ise %53.4’ü salep bitkisini dondurma olarak tanıdığı görülmüştür (Şekil 15).

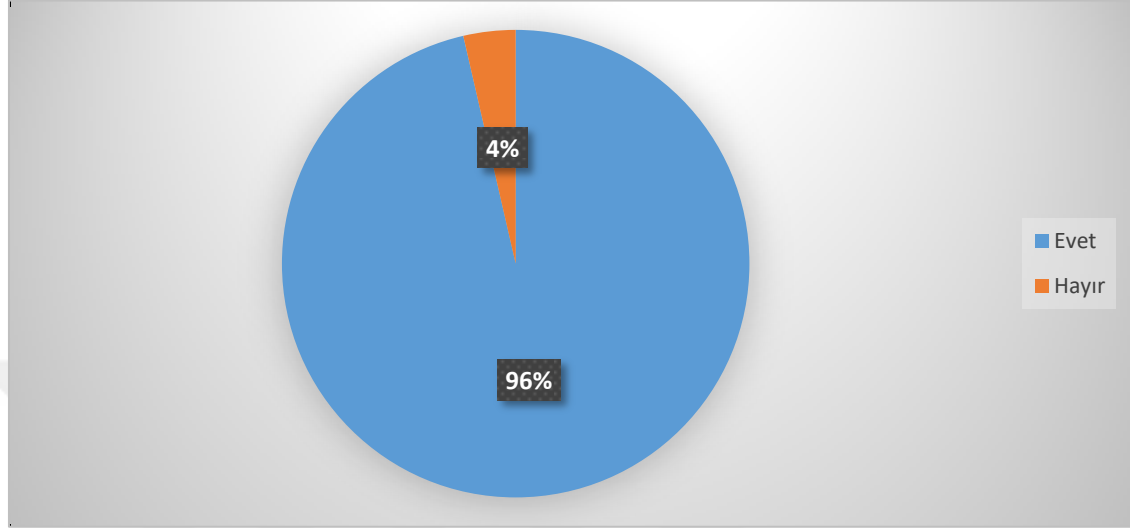
Şekil 15. Katılımcıların salep bitkisini tanıdıkları isim

Tablo 17. Katılımcıların Salep Toplama Durumları (n=82)

Salep bitkisini topluyor musunuz?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	18	%100.0
Hayır	(-)	(-)
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	16	%100.0
Hayır	(-)	(-)
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	15	%93.7
Hayır	1	%6.3
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	16	%94.1
Hayır	1	%5.9
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	14	%93.3
Hayır	1	%6.7
Genel Toplam		
Evet	79	%96.4
Hayır	3	%3.6

Tablo 17’de katılımcıların salep toplama durumları görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların tamamı salep toplamaktadır. Hakkâri-Şemdinli’deki

katılımcıların tamamı salep toplamaktadır. Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların %93.7'si salep toplamaktadır. Van-Gevaş'taki katılımcıların %94.'i salep toplamaktadır. Diyarbakır'daki katılımcıların ise %93.3'ü salep topladığı görülmüştür (Şekil 16).

Şekil 16. Katılımcıların salep toplama durumları

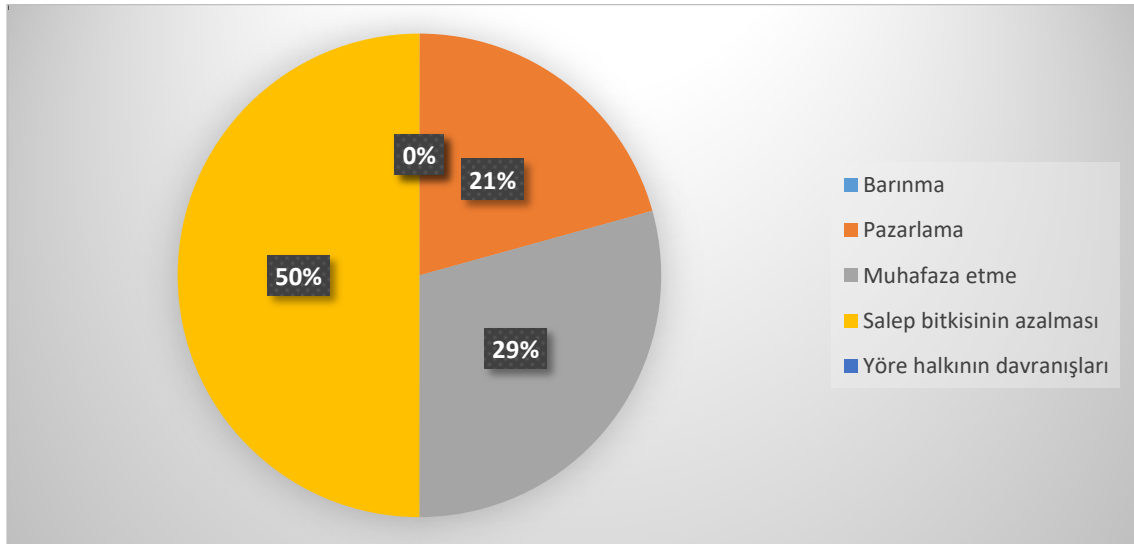
Tablo 18. Katılımcıların Salep Toplarken Karşılaştıkları Zorluklar (n=82)

Salep bitkisini toplarken karşılaştığınız en büyük zorluk nedir?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Barınma	(-)	(-)
Pazarlama	5	%27.8
Muhafaza etme	4	%22.2
Salep bitkisinin azalması	9	%50.0
Yöre halkının davranışları	(-)	(-)
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Barınma	(-)	(-)
Pazarlama	(-)	(-)
Muhafaza etme	4	%25.0
Salep bitkisinin azalması	12	%75.0
Yöre halkının davranışları	(-)	(-)
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Barınma	(-)	(-)
Pazarlama	(-)	(-)
Muhafaza etme	7	%43.7
Salep bitkisinin azalması	9	%56.3
Yöre halkının davranışları	(-)	(-)
Van-Gevaş	17	%20.8
Barınma	(-)	(-)
Pazarlama	12	%70.6
Muhafaza etme	4	%23.5
Salep bitkisinin azalması	1	%5.9
Yöre halkının davranışları	(-)	(-)

Tablo 18 (devamı). Katılımcıların Salep Toplarken Karşılaştıkları Zorluklar (n=82)

Salep bitkisini toplarken karşılaştığımız en büyük zorluk nedir?	n	%
Diyarbakır	15	%18.3
Barınma	(-)	(-)
Pazarlama	(-)	(-)
Muhafaza etme	5	%33.3
Salep bitkisinin azalması	10	%66.7
Yöre halkının davranışları	(-)	(-)
Genel Toplam	82	
Barınma	(-)	(-)
Pazarlama	17	%20.7
Muhafaza etme	24	%29.3
Salep bitkisinin azalması	41	%50.0
Yöre halkının davranışları	(-)	(-)

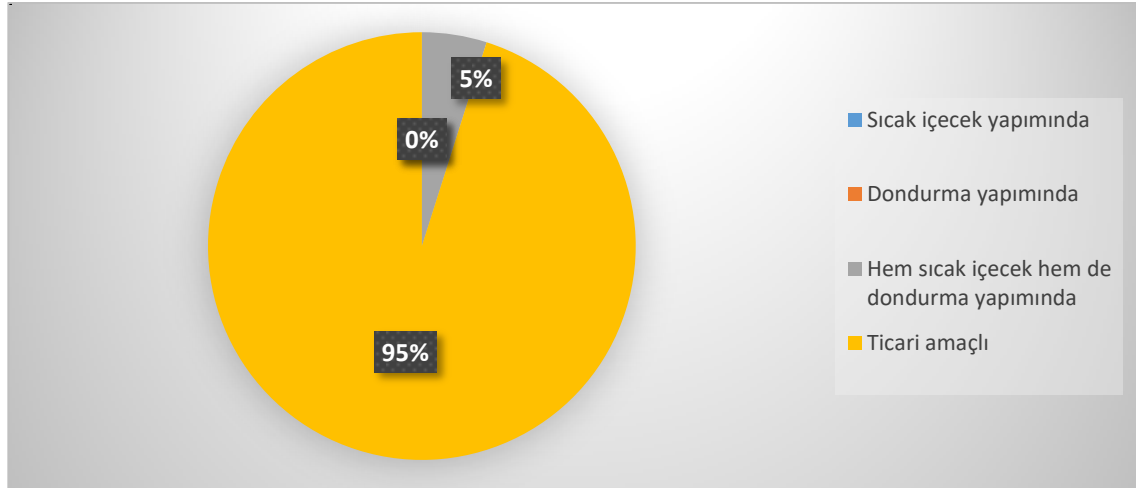
Tablo 18’de katılımcıların salep bitkisini toplarken karşılaştıkları en büyük zorluk görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %50’si karşılaştığı en büyük zorluğun salep bitkisinin azalması olduğunu söylediği görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların %50’si salep bitkisinin azalması; Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların %75’i salep bitkisinin azalması; Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların %56.3’ü salep bitkisinin azalması; Van-Gevaş’taki katılımcıların %70.6’sı pazarlama; Diyarbakır’daki katılımcıların ise %66.7’si salep bitkisinin azalmasının salep bitkisini toplarken karşılaştığı en büyük zorluk olarak belirtmiştir (Şekil 17).

Şekil 17. Salep bitkisi toplanırken karşılaşılan zorluklar

Tablo 19. Katılımcıların Salep Toplama Amaçları (n=82)

Salep toplama amacınız nedir?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Sıcak içecek yapımında	(-)	(-)
Dondurma yapımında	(-)	(-)
Hem sıcak içecek hem de dondurma yapımında	4	%22.2
Ticari amaçlı	14	%77.8
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Sıcak içecek yapımında	(-)	(-)
Dondurma yapımında	(-)	(-)
Hem sıcak içecek hem de dondurma yapımında	(-)	(-)
Ticari amaçlı	16	%100.0
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Sıcak içecek yapımında	(-)	(-)
Dondurma yapımında	(-)	(-)
Hem sıcak içecek hem de dondurma yapımında	(-)	(-)
Ticari amaçlı	16	%100.0
Van-Gevaş	17	%20.8
Sıcak içecek yapımında	(-)	(-)
Dondurma yapımında	(-)	(-)
Hem sıcak içecek hem de dondurma yapımında	(-)	(-)
Ticari amaçlı	17	%100.0
Diyarbakır	15	%18.3
Sıcak içecek yapımında	(-)	(-)
Dondurma yapımında	(-)	(-)
Hem sıcak içecek hem de dondurma yapımında	(-)	(-)
Ticari amaçlı	15	%100.0
Genel Toplam	82	
Sıcak içecek yapımında	(-)	(-)
Dondurma yapımında	(-)	(-)
Hem sıcak içecek hem de dondurma yapımında	4	%4.9
Ticari amaçlı	78	%95.1

Tablo 19’da katılımcıların salep bitkisini hangi amaçla topladıkları görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %95.1’inin salep bitkisini ticari amaçla topladığı görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların %77.8’i ticari amaçla; Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların tamamı ticari amaçla; Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların tamamı ticari amaçla; Van-Gevaş’taki katılımcıların tamamı ticari amaçla; Diyarbakır’daki katılımcıların ise % tamamı ticari amaçla topladığı görülmüştür (Şekil 18).

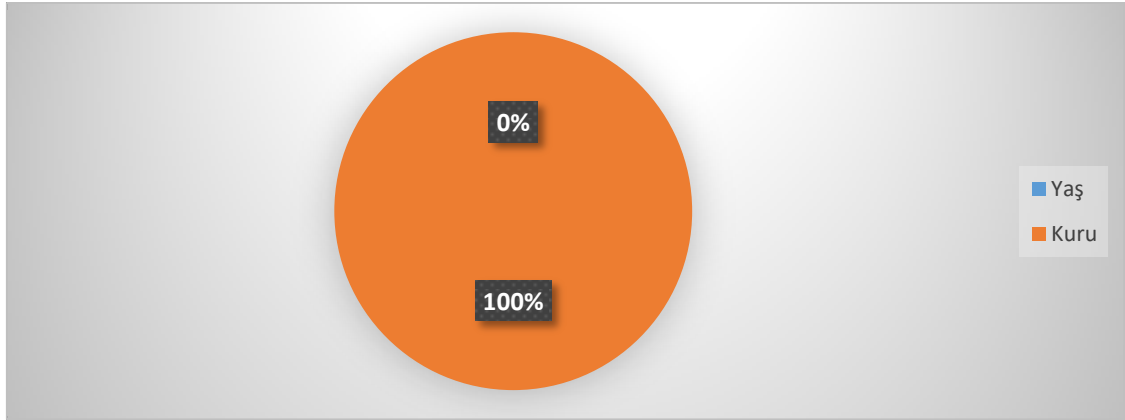

Şekil 18. Salep toplama amaçları

Tablo 20. Katılımcıların Salep Toplama Şekilleri (n=82)

Salep bitkisini nasıl satıyorsunuz?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Yaş	(-)	(-)
Kuru	18	%100.0
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Yaş	(-)	(-)
Kuru	16	%100.0
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Yaş	(-)	(-)
Kuru	16	%100.0
Van-Gevaş	17	%20.8
Yaş	(-)	(-)
Kuru	17	%100.0
Diyarbakır	15	%18.3
Yaş	(-)	(-)
Kuru	15	%100.0
Genel Toplam		
Yaş	(-)	(-)
Kuru	82	%100.0

Tablo 20’de katılımcıların salep toplama şekilleri görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların tamamı salep bitkisini kuru topladığı görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların tamamı salebi kuru toplamaktadır. Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların tamamı salebi kuru toplamaktadır. Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların tamamı salebi kuru toplamaktadır. Van-Gevaş’taki katılımcıların tamamı salebi kuru toplamaktadır. Diyarbakır’daki katılımcıların da tamamı salebi kuru topladığı görülmüştür (Şekil 19).

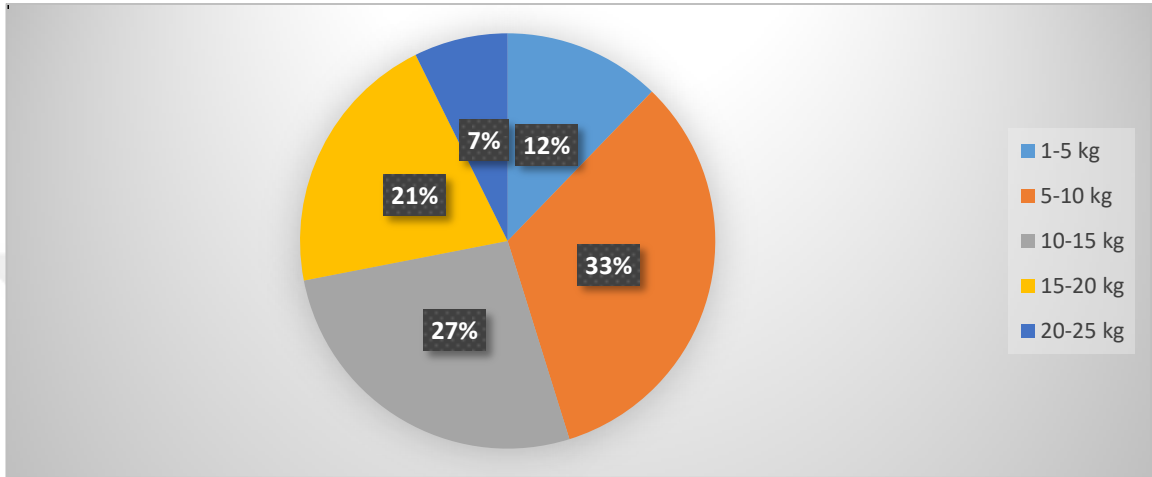
Şekil 19. Katılımcıların salep toplama şekilleri

Tablo 21. Katılımcıların Salep Toplama Miktarları (n=82)

Yılda kaç kg salep topluyorsunuz?	n	%
Sürt-Pervari	18	%21.9
1-5 kg	(-)	(-)
5-10 kg	2	%11.1
10-15 kg	10	%55.6
15-20 kg	4	%22.2
20-25 kg	2	%11.1
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
1-5 kg	3	%18.8
5-10 kg	7	%43.7
10-15 kg	4	%25.0
15-20 kg	2	%12.5
20-25 kg	(-)	(-)
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
1-5 kg	(-)	(-)
5-10 kg	7	%43.7
10-15 kg	2	%12.5
15-20 kg	4	%25.0
20-25 kg	3	%18.8
Van-Gevaş	17	%20.8
1-5 kg	5	%29.4
5-10 kg	5	%29.4
10-15 kg	4	%23.5
15-20 kg	2	%11.8
20-25 kg	1	%5.9
Diyarbakır	15	%18.3
1-5 kg	2	%13.3
5-10 kg	6	%40.0
10-15 kg	2	%13.3
15-20 kg	5	%33.3
20-25 kg	(-)	(-)
Genel Toplam	82	
1-5 kg	10	%12.2
5-10 kg	27	%32.9
10-15 kg	22	%26.7
15-20 kg	17	%20.7
20-25 kg	6	%7.3

Tablo 21’de katılımcıların salep bitkisini yıllık toplama miktarları görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %32.9’u yılda 5-10 kg salep

toplamaktadır. Siirt-Pervari'deki katılımcıların %55.6'sı yılda 10-15 kg; Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların %43.7'si yılda 5-10 kg; Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların %43.7'si yılda 5-10 kg; Van-Gevaş'taki katılımcıların %29.4'ü yılda 1-5 kg ve %29.4'ü yılda 5-10 kg; Diyarbakır'daki katılımcıların ise %40'ı yılda 5-10 kg salep toplandığı görülmüştür (Şekil 20).

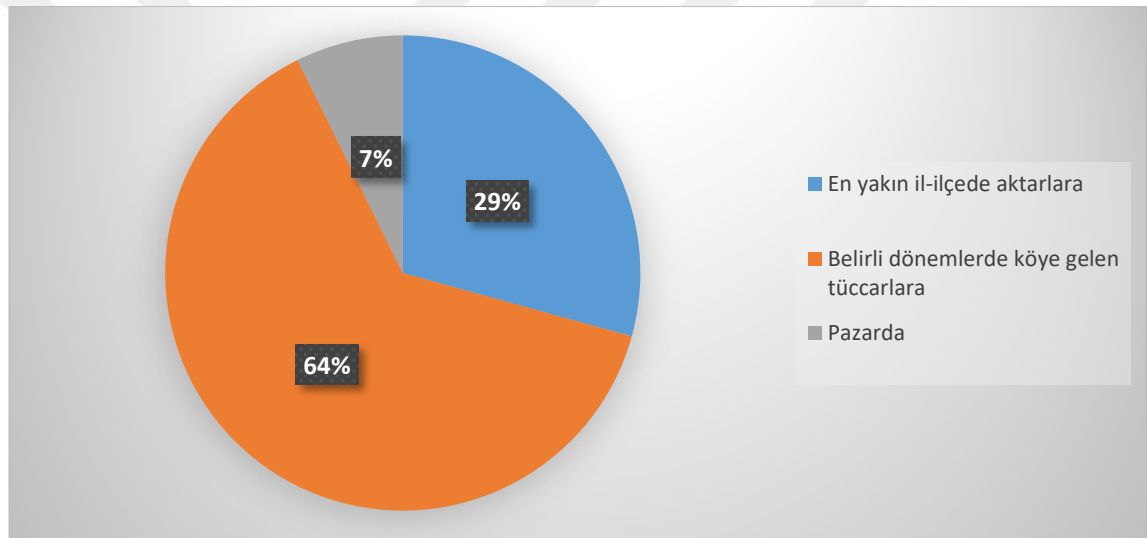

Şekil 20. Katılımcıların salep bitkisini yıllık toplama miktarları

Tablo 22. Katılımcıların Salep Yumrularını Sattıkları Yerler (n=82)

Topladığınız salep yumrularını nerde satıyorsunuz?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
En yakın il-ilçede aktarlara	11	%61.1
Belirli dönemlerde köye gelen tüccarlara	5	%27.7
Pazarda	2	%11.1
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
En yakın il-ilçede aktarlara	(-)	(-)
Belirli dönemlerde köye gelen tüccarlara	14	%87.5
Pazarda	2	%12.5
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
En yakın il-ilçede aktarlara	7	%43.7
Belirli dönemlerde köye gelen tüccarlara	8	%50.0
Pazarda	1	%6.3
Van-Gevaş	17	%20.8
En yakın il-ilçede aktarlara	1	%5.9
Belirli dönemlerde köye gelen tüccarlara	16	%94.1
Pazarda	(-)	(-)
Diyarbakır	15	%18.3
En yakın il-ilçede aktarlara	5	%33.3
Belirli dönemlerde köye gelen tüccarlara	9	%60.0
Pazarda	1	%6.7
Genel Toplam	82	
En yakın il-ilçede aktarlara	24	%29.3
Belirli dönemlerde köye gelen tüccarlara	52	%63.4
Pazarda	6	%7.3

Tablo 22’de katılımcıların topladıkları salep yumrularını nerede sattıkları görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %63.4’ü salep yumrularını belirli dönemlerde köyelerine gelen tüccarlara sattığı görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların %61’i salep yumrularını en yakın il-ilçede aktarlara; Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların %87.5’i salep yumrularını belirli dönemlerde köyelerine gelen tüccarlara; Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların %50’si salep yumrularını belirli dönemlerde köyelerine gelen tüccarlara; Van-Gevaş’taki katılımcıların %94.1’i salep yumrularını belirli dönemlerde köyelerine gelen tüccarlara; Diyarbakır’daki katılımcıların ise %60’ı salep yumrularını belirli dönemlerde köyelerine gelen tüccarlara sattığı görülmüştür (Şekil 21).

Şekil 21. Katılımcıların topladıkları salep yumrularını sattıkları yerler

Tablo 23. Katılımcıların Salep Bitkisinden Elde Ettikleri Yıllık Kazanç Miktarları (n=82)

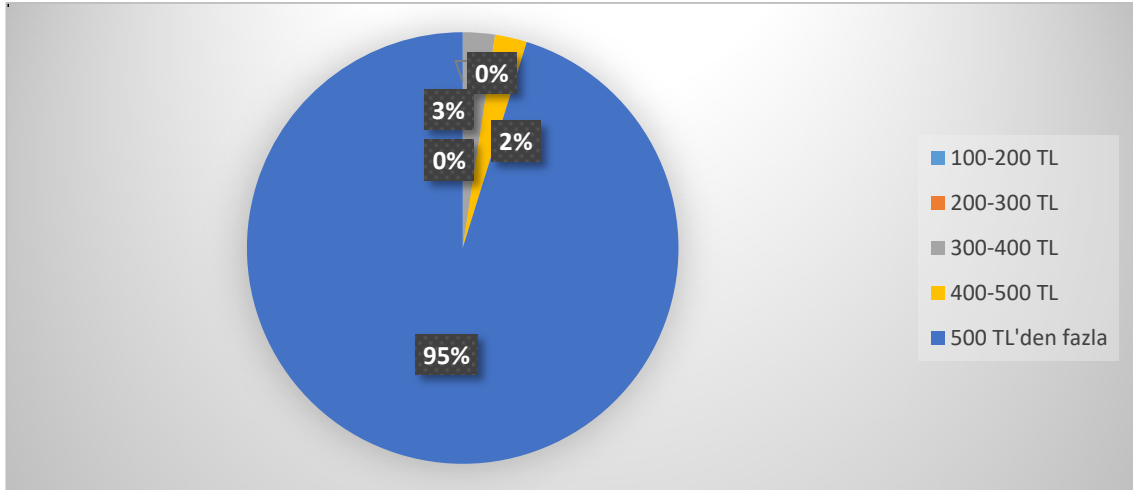
Topladığınız salep bitkisinden yılda kaç TL kazanç sağlıyorsunuz?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
100-200 TL	(-)	(-)
200-300 TL	(-)	(-)
300-400 TL	(-)	(-)
400-500 TL	(-)	(-)
500 TL’den fazla	18	%100.0
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
100-200 TL	(-)	(-)
200-300 TL	(-)	(-)
300-400 TL	(-)	(-)
400-500 TL	1	%6.3
500 TL’den fazla	15	%93.7

Tablo 23 (devamı). Katılımcıların Salep Bitkisinden Elde Ettikleri Yıllık Kazanç Miktarları (n=82)

Topladığınız salep bitkisinden yılda kaç TL kazanç sağlıyorsunuz?	n	%
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
100-200 TL	(-)	(-)
200-300 TL	(-)	(-)
300-400 TL	(-)	(-)
400-500 TL	(-)	(-)
500 TL'den fazla	16	%100.0
Van-Gevaş	17	%20.8
100-200 TL	(-)	(-)
200-300 TL	(-)	(-)
300-400 TL	2	%11.8
400-500 TL	(-)	(-)
500 TL'den fazla	15	%88.2
Diyarbakır	15	%18.3
100-200 TL	(-)	(-)
200-300 TL	(-)	(-)
300-400 TL	(-)	(-)
400-500 TL	2	%13.3
500 TL'den fazla	13	%86.7
Genel Toplam	82	
100-200 TL	(-)	(-)
200-300 TL	(-)	(-)
300-400 TL	2	%2.4
400-500 TL	2	%2.4
500 TL'den fazla	78	%95.2

Tablo 23'te katılımcıların salep bitkisinden elde ettikleri yıllık kazanç miktarları görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %95.2'si yılda 500 TL'den fazla kazanç sağlamaktadır. Siirt-Pervari'deki katılımcıların tamamı yılda 500 TL'den fazla; Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların %93.7'si yılda 500 TL'den fazla; Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların tamamı yılda 500 TL'den fazla; Van-Gevaş'taki katılımcıların %88.2'si yılda 500 TL'den fazla; Diyarbakır'daki katılımcıların ise %86.7'si yılda katılımcıların tamamı yılda 500 TL'den fazla kazanç sağladığı görülmüştür (Şekil 22).

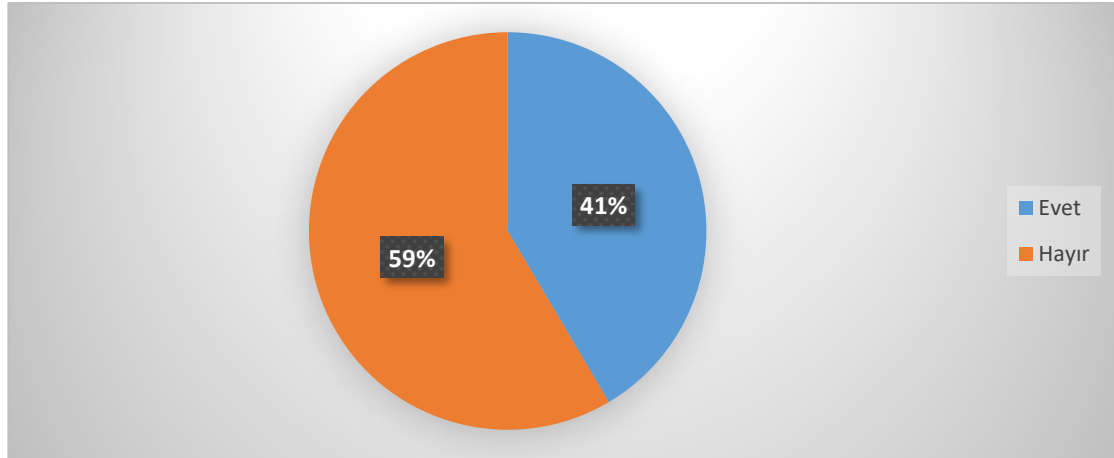
Şekil 22. Katılımcıların salep bitkisinden elde ettikleri yıllık kazanç miktarları

4.3. Tarımsal Faaliyetlerin Salep Orkideleri Üzerine Etkileri

Tablo 24. Katılımcıların Hayvanlarını Otlattıkları Yerler (n=82)

Hayvanlarınızı alanda otlatıyor musunuz?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	6	%33.3
Hayır	12	%66.7
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	11	%68.7
Hayır	5	%32.3
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	5	%32.3
Hayır	11	%68.7
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	11	%64.7
Hayır	6	%35.3
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	1	%6.7
Hayır	14	%93.3
Genel Toplam	82	
Evet	34	%41.5
Hayır	48	%58.5

Tablo 24'te katılımcıların hayvanlarını otlattıkları yerler görülmektedir. Siirt-Pervari'deki katılımcıların %66.7'si hayvanlarını alanda otlamamaktadır. Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların %68.7'si hayvanlarını alanda otlamaktadır. Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların %68.7'si hayvanlarını alanda otlamamaktadır. Van-Gevaş'taki katılımcıların %64.7'si hayvanlarını alanda otlamaktadır. Diyarbakır'daki katılımcıların ise %93.3'ü hayvanlarını alanda otlattıkları görülmüştür (Şekil 23).

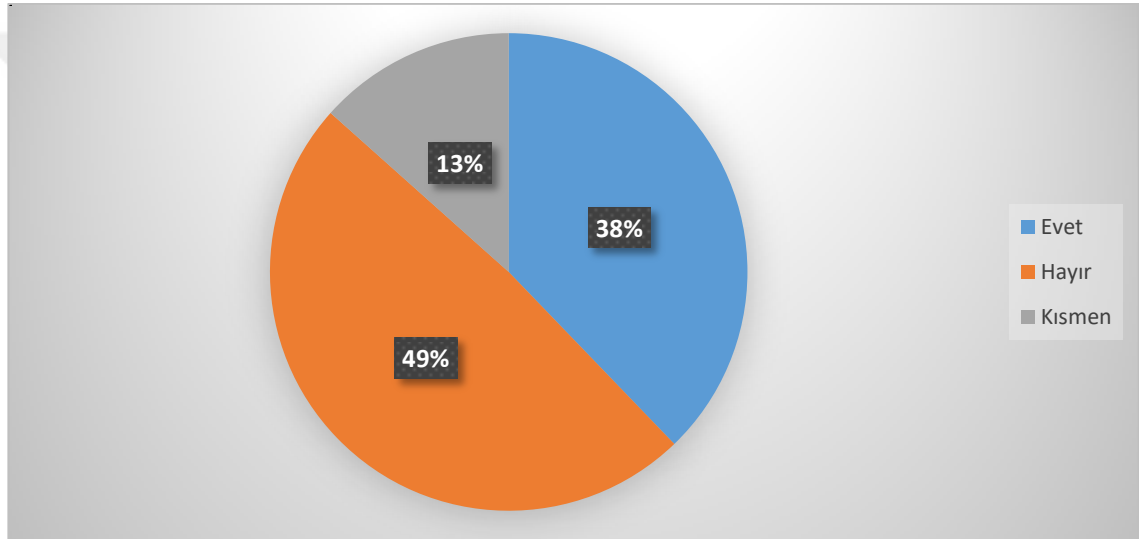

Şekil 23. Katılımcıların hayvanlarını otlatıkları yerler

Tablo 25. Katılımcıların Hayvan Otlatmanın Serbest Olması Hakkındaki Düşünceleri (n=82)

Hayvan otlatma bölgede serbest olmalı mı?	n	%
Sürt-Pervari	18	%21.9
Evet	5	%27.8
Hayır	12	%66.7
Kısmen	1	%5.5
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	10	%62.5
Hayır	4	%25.0
Kısmen	2	%12.5
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	3	%18.7
Hayır	12	%75.0
Kısmen	1	%6.3
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	11	%64.7
Hayır	6	%35.3
Kısmen	(-)	(-)
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	2	%13.3
Hayır	6	%40.0
Kısmen	7	%46.7
Genel Toplam	82	
Evet	31	%37.8
Hayır	40	%48.8
Kısmen	11	%13.4

Tablo 25'te katılımcıların hayvan otlatmanın serbest olması hakkındaki düşünceleri görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %48.8'inin hayvan otlatmanın serbest olmasını istemediği görülmektedir. Siirt-Pervari'deki katılımcıların %66.7'si hayvan otlatmanın serbest olmasını istememektedir. Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların %62.5'i hayvan otlatmanın serbest olmasını istemektedir. Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların %75'i hayvan otlatmanın serbest olmasını istememektedir. Van-Gevaş'taki katılımcıların %64.7'si hayvan otlatmanın serbest olmasını istemektedir. Diyarbakır'daki katılımcıların ise %46.7'si hayvan otlatmanın kısmen serbest olmasını istedikleri görülmüştür (Şekil 24).

Şekil 24. Katılımcıların hayvan otlatmanın serbest olması hakkındaki düşünceleri

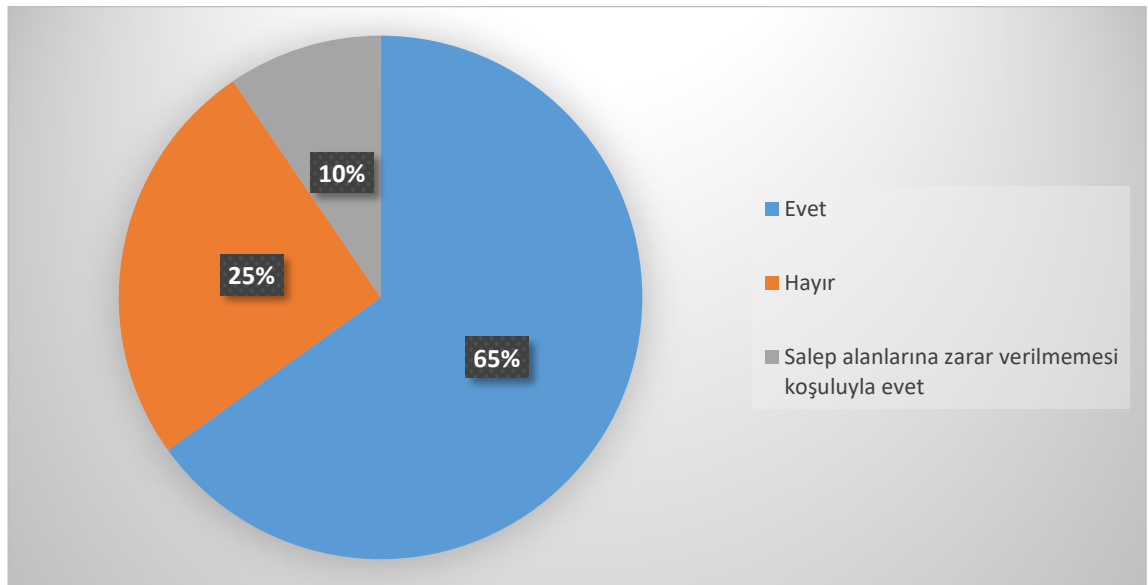
Tablo 26. Katılımcıların Orman İçinde Ev Yapılması Hakkındaki Düşünceleri (n=82)

Orman içinde ev yapılmasına müsaade eder misiniz?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	4	%22.2
Hayır	2	%11.1
Salep alanlarına zarar verilmemesi koşuluyla evet	12	%66.7
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	2	%12.5
Hayır	5	%31.3
Salep alanlarına zarar verilmemesi koşuluyla evet	9	%56.2
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	1	%6.3
Hayır	3	%18.7
Salep alanlarına zarar verilmemesi koşuluyla evet	12	%75.0

Tablo 26 (devamı). Katılımcıların Orman İçinde Ev Yapılması Hakkındaki Düşünceleri (n=82)

Orman içinde ev yapılmasına müsaade eder misiniz?	n	%
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	(-)	(-)
Hayır	14	%82.4
Salep alanlarına zarar verilmemesi koşuluyla evet	3	%17.6
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	2	%13.3
Hayır	5	%33.3
Salep alanlarına zarar verilmemesi koşuluyla evet	8	%53.3
Genel Toplam	82	
Evet	9	%10.9
Hayır	29	%35.4
Salep alanlarına zarar verilmemesi koşuluyla evet	44	%53.7

Tablo 26’da katılımcıların orman içinde ev yapılması hakkındaki düşünceleri görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %53.7’sinin salep alanlarına zarar verilmemesi koşuluyla evet dediği görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların %66.7’si salep alanlarına zarar verilmemesi koşuluyla evet demektedir. Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların %56.2’si salep alanlarına zarar verilmemesi koşuluyla evet demektedir. Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların %75’i salep alanlarına zarar verilmemesi koşuluyla evet demektedir. Van-Gevaş’taki katılımcıların %82.4’ü orman içinde ev yapılmasını istememektedir. Diyarbakır’daki katılımcıların ise %53.3’ü salep alanlarına zarar verilmemesi koşuluyla evet dedikleri görülmüştür (Şekil 25).

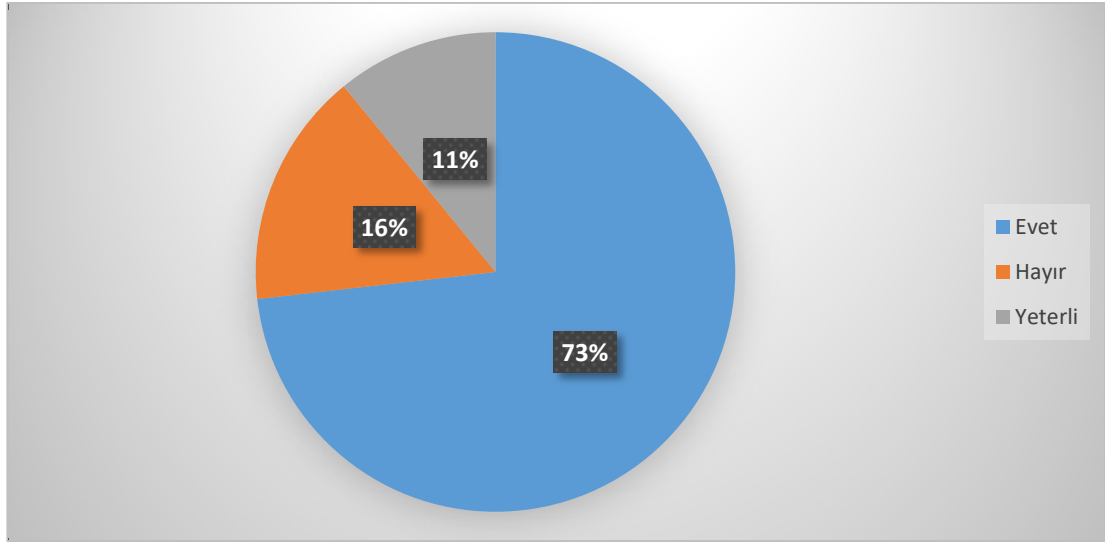

Şekil 25. Katılımcıların orman içinde ev yapılması hakkındaki düşünceleri

Tablo 27. Katılımcıların Orman İçinde Yol Yapılması Hakkındaki Düşünceleri (n=82)

Orman içinde yol yapılmasını ister misiniz?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	10	%55.6
Hayır	2	%11.1
Yeterli	6	%33.3
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	12	%75.0
Hayır	4	%25.0
Yeterli	(-)	(-)
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	14	%87.5
Hayır	2	%12.5
Yeterli	(-)	(-)
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	12	%70.6
Hayır	3	%17.6
Yeterli	2	%11.8
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	12	%80.0
Hayır	2	%13.3
Yeterli	1	%6.7
Genel Toplam	82	
Evet	60	%73.2
Hayır	13	%15.9
Yeterli	9	%10.9

Tablo 27’de katılımcıların orman içinde yol yapılması hakkındaki düşünceleri görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %73.2’sinin orman içinde yol yapılmasını istediği görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların %55.6’sı orman içinde yol yapılmasını istemektedir. Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların %75’i orman içinde yol yapılmasını istemektedir. Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların %87.5’i orman içinde yol yapılmasını istemektedir. Van-Gevaş’taki katılımcıların %70.6’sı orman içinde yol yapılmasını istemektedir. Diyarbakır’daki katılımcıların ise %80’i orman içinde yol yapılmasını istedikleri görülmüştür (Şekil 26).

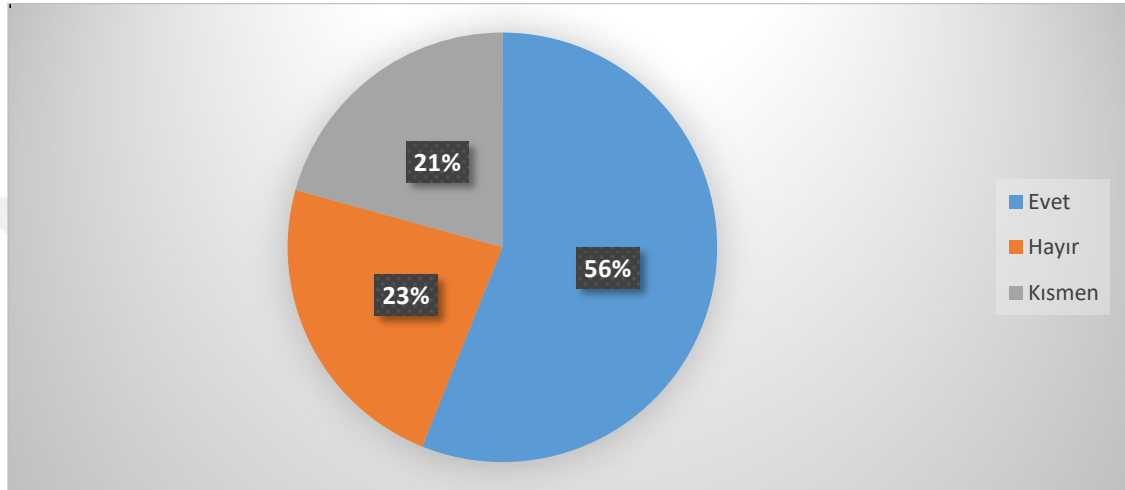
Şekil 26. Katılımcıların orman içinde yol yapılması hakkındaki düşünceleri

Tablo 28. Katılımcıların Hayvan Otlatmanın Orkidenin Yetiştığı Alana Zararı Hakkındaki Düşünceleri (n=82)

Hayvan otlatmanın orkidelerin yetiştiği alana zararı var mı?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	11	%61.1
Hayır	7	%38.9
Kısmen	(-)	(-)
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	5	%31.3
Hayır	11	%68.7
Kısmen	(-)	(-)
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	13	%81.2
Hayır	(-)	(-)
Kısmen	3	%18.8
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	7	%41.1
Hayır	8	%47.1
Kısmen	2	%11.8
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	10	%66.7
Hayır	(-)	(-)
Kısmen	5	%33.3
Genel Toplam	82	
Evet	46	%56.1
Hayır	19	%23.2
Kısmen	17	%20.7

Tablo 28’de katılımcıların hayvan otlatmanın orkidenin yetiştiği alana zararı hakkındaki düşünceleri görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %56.1’i hayvan otlatmanın orkidelerin yetiştiği alana zararı olduğunu belirttiği görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların %61.1’i hayvan otlatmanın orkidelerin yetiştiği alana zararı

olduğunu, Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların %68.7'si hayvan otlatmanın orkidelerin yetiştiği alana zararı olmadığını, Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların %81.2'si hayvan otlatmanın orkidelerin yetiştiği alana zararı olduğunu, Van-Gevaş'taki katılımcıların %47.1'i hayvan otlatmanın orkidelerin yetiştiği alana zararı olmadığını, Diyarbakır'daki katılımcıların ise %66.7'si hayvan otlatmanın orkidelerin yetiştiği alana zararı olduğunu belirtmiştir (Şekil 27).

Şekil 27. Katılımcıların hayvan otlatmanın orkidenin yetiştiği alana zararı hakkındaki düşünceleri

Tablo 29. Katılımcıların Tarımsal Alanların Genişletilmesinin Salep Bitkisi Yetişen Alanlara Etkisi Hakkındaki Düşünceleri (n=82)

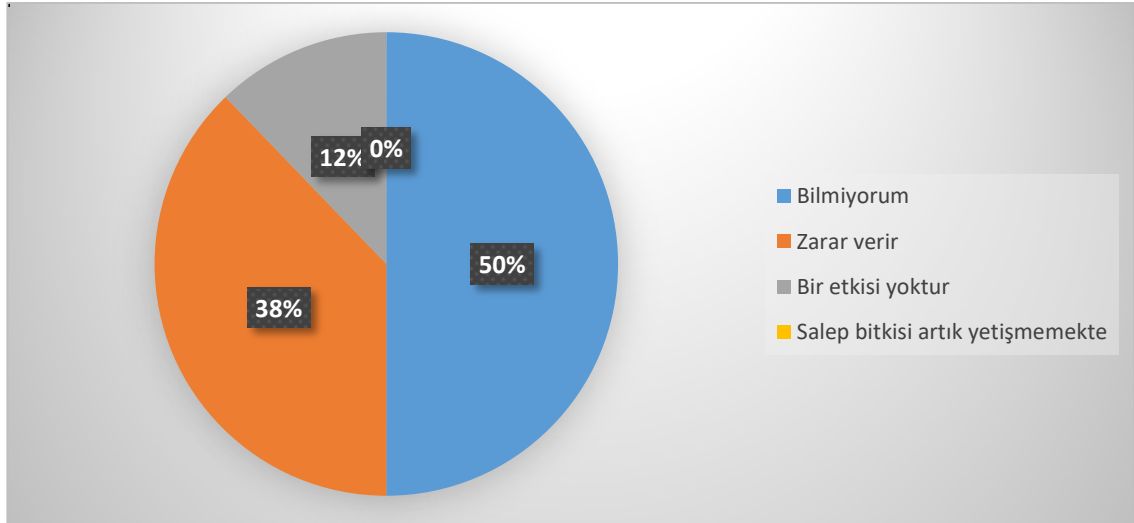
Tarımsal alanların genişletilmesinin salep bitkisi yetişen alanlara etkisi ne olur?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Bilmiyorum	14	%77.7
Zarar verir	2	%11.1
Bir etkisi yoktur	1	%5.6
Salep bitkisi artık yetişmemekte	1	%5.6
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Bilmiyorum	9	%56.2
Zarar verir	7	%43.8
Bir etkisi yoktur	(-)	(-)
Salep bitkisi artık yetişmemekte	(-)	(-)
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Bilmiyorum	6	%37.5
Zarar verir	10	%62.5
Bir etkisi yoktur	(-)	(-)
Salep bitkisi artık yetişmemekte	(-)	(-)

Tablo 29 (devamı). Katılımcıların Tarımsal Alanların Genişletilmesinin Salep Bitkisi Yetişen Alanlara Etkisi Hakkındaki Düşünceleri (n=82)

Tarımsal alanların genişletilmesinin salep bitkisi yetişen alanlara etkisi ne olur?	n	%
Van-Gevaş	17	%20.8
Bilmiyorum	6	%35.3
Zarar verir	2	%11.8
Bir etkisi yoktur	9	%52.9
Salep bitkisi artık yetişmemekte	(-)	(-)
Diyarbakır	15	%18.3
Bilmiyorum	5	%33.3
Zarar verir	10	%66.7
Bir etkisi yoktur	(-)	(-)
Salep bitkisi artık yetişmemekte	(-)	(-)
Genel Toplam	82	
Bilmiyorum	41	%50.0
Zarar verir	31	%37.8
Bir etkisi yoktur	10	%12.2
Salep bitkisi artık yetişmemekte	(-)	(-)

Tablo 29’da katılımcıların tarımsal alanların genişletilmesinin salep bitkisi yetişen alanlara etkisi hakkındaki düşünceleri görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %50’si tarımsal alanların genişletilmesinin salep bitkisi yetişen alanlara etkisinin ne olacağını bilmediğini ifade etmiştir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların %77.7’si tarımsal alanların genişletilmesinin salep bitkisi yetişen alanlara etkisinin ne olacağını bilmediğini; Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların %56.2’si tarımsal alanların genişletilmesinin salep bitkisi yetişen alanlara etkisinin ne olacağını bilmediğini; Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların %62.5’i tarımsal alanların genişletilmesinin salep bitkisi yetişen alanlara zarar vereceğini; Van-Gevaş’taki katılımcıların %52.9’u tarımsal alanların genişletilmesinin salep bitkisi yetişen alanlara bir etkisinin olmadığını; Diyarbakır’daki katılımcıların ise %66.7’si tarımsal alanların genişletilmesinin salep bitkisi yetişen alanlara zarar vereceğini ifade ettiği görülmüştür (Şekil 28).

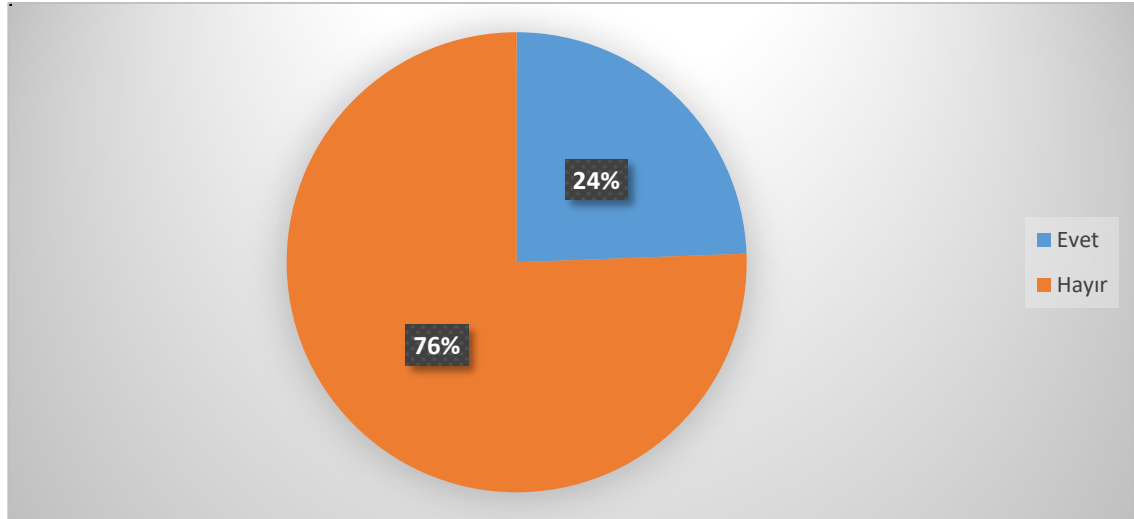

Şekil 28. Katılımcıların tarımsal alanların genişletilmesinin salep bitkisi yetişen alanlara etkisi hakkındaki düşünceleri

Tablo 30. Katılımcıların Salep Alanlarında Yangın Çıkma Durumu Hakkında Bilgileri (n=82)

Bölgede salep alanlarında yangın çıkıyor mu?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	4	%22.2
Hayır	14	%77.8
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	4	%25.0
Hayır	12	%75.0
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	7	%43.7
Hayır	9	%56.3
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	(-)	(-)
Hayır	17	%100.0
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	5	%33.3
Hayır	10	%66.7
Genel Toplam	82	
Evet	20	%24.4
Hayır	62	%75.6

Tablo 30’da katılımcıların salep alanlarında yangın çıkma durumu hakkında bilgileri görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların %77.8’i salep alanlarında yangın çıkmadığını; Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların %75’i salep alanlarında yangın çıkmadığını; Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların %56.3’ü salep alanlarında yangın çıkmadığını; Van-Gevaş’taki katılımcıların tamamı salep alanlarında yangın çıkmadığını; Diyarbakır’daki katılımcıların ise %66.7’si salep alanlarında yangın çıkmadığını belirtmiştir (Şekil 29).

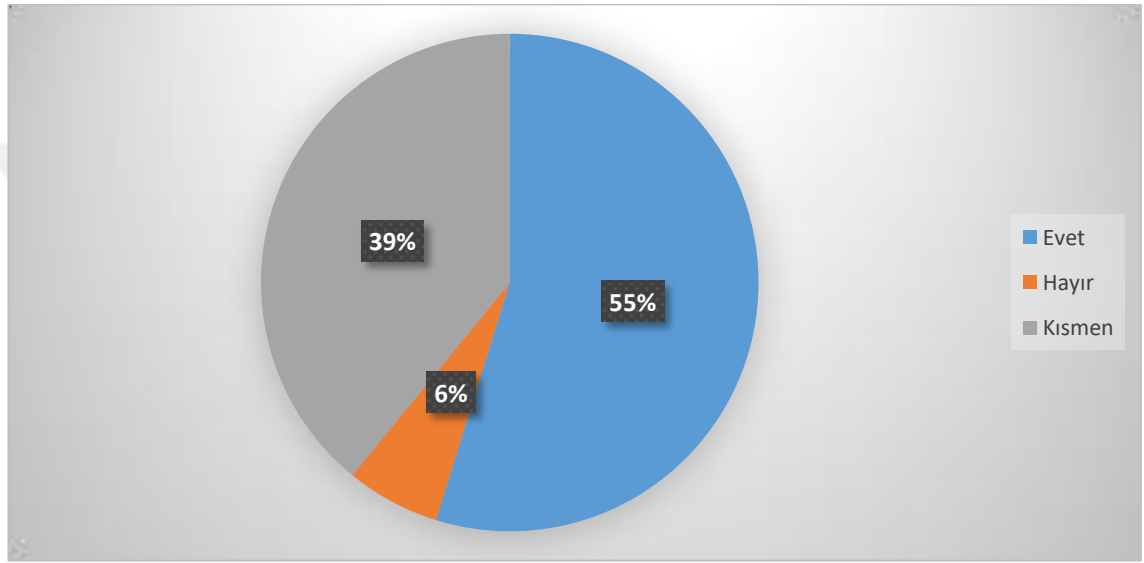
Şekil 29. Katılımcıların salep alanlarında yangın çıkma durumu hakkında bilgileri

Tablo 31. Katılımcıların Çıkan Yangınların Salep Alanlarına Verdiği Zarar Hakkında Bilgileri (n=82)

Bölgede çıkan yangınların salep bitkisi yetişen alanlara ne kadar zarar verdiğini biliyor musunuz?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	8	%44.4
Hayır	(-)	(-)
Kısmen	10	%55.6
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	7	%43.7
Hayır	2	%12.5
Kısmen	7	%43.7
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	9	%56.3
Hayır	(-)	(-)
Kısmen	7	%43.7
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	11	%64.7
Hayır	3	%17.6
Kısmen	3	%17.6
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	10	%66.7
Hayır	(-)	(-)
Kısmen	5	%33.3
Genel Toplam	82	
Evet	45	%54.8
Hayır	5	%6.1
Kısmen	32	%39.1

Tablo 31’de katılımcıların çıkan yangınların salep alanlarına verdiği zarar hakkında bilgileri görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %54.8’i çıkan yangınların salep alanlarına zararı olduğunu belirttiği görülmektedir. Siirt-Pervari’deki

katılımcıların %55.6'sı çıkan yangınların salep alanlarına kısmen zararı olduğunu; Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların %43.7'si çıkan yangınların salep alanlarına zararı olduğunu ve %43.7'si çıkan yangınların salep alanlarına kısmen zararı olduğunu; Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların %56.3'ü çıkan yangınların salep alanlarına zararı olduğunu; Van-Gevaş'taki katılımcıların %64.7'si çıkan yangınların salep alanlarına zararı olduğunu; Diyarbakır'daki katılımcıların ise %66.7'si çıkan yangınların salep alanlarına zararı olduğunu belirtmiştir (Şekil 30).

Şekil 30. Katılımcıların çıkan yangınların salep alanlarına verdiği zarar hakkında bilgileri

4.4. Katılımcıların Salep Orkidelerini Koruma Önerileri ve Kooperatiflere Katılımı

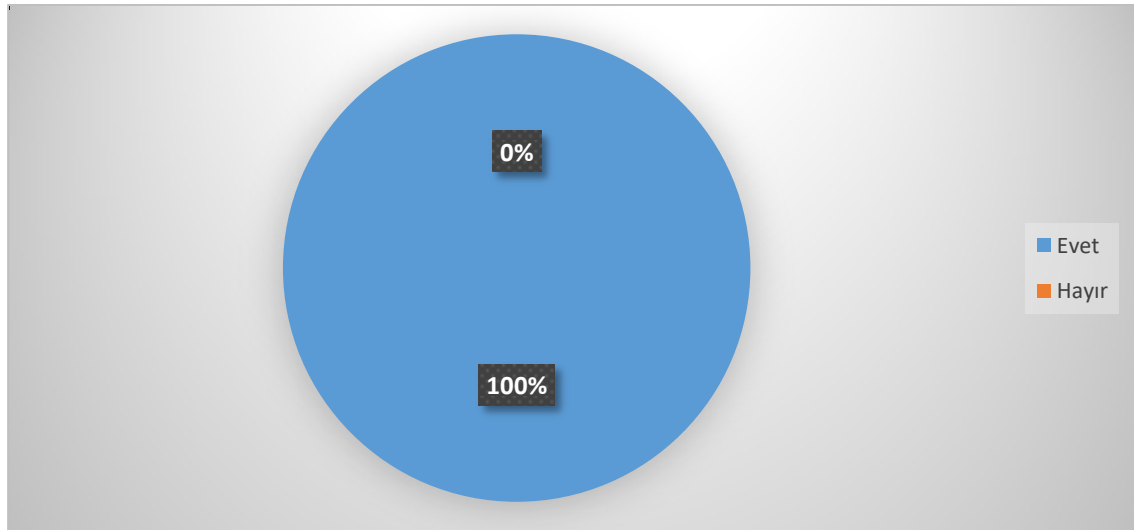
Tablo 32. Katılımcıların Yoğun Toplanması Sonucu Salep Orkidelerinde Azalma Olup Olmayacağı Hakkında Düşünceleri (n=82)

Yoğun toplanması sonucu salep orkidelerinde azalma olur mu?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	18	%100.0
Hayır	(-)	(-)
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	16	%100.0
Hayır	(-)	(-)
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	16	%100.0
Hayır	(-)	(-)

Tablo 32 (devamı). Katılımcıların Yoğun Toplanması Sonucu Salep Orkidelerinde Azalma Olup Olmayacağı Hakkında Düşünceleri (n=82)

Yoğun toplanması sonucu salep orkidelerinde azalma olur mu?	n	%
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	17	%100.0
Hayır	(-)	(-)
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	15	%100.0
Hayır	(-)	(-)
Genel Toplam	82	
Evet	82	%100.0
Hayır	(-)	(-)

Tablo 32’de katılımcıların yoğun toplanması sonucu salep orkidelerinde azalma olup olmayacağı hakkında bilgileri görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların tamamı yoğun toplanması sonucu salep orkidelerinde azalma olacağını; Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların tamamı yoğun toplanması sonucu salep orkidelerinde azalma olacağını; Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların tamamı yoğun toplanması sonucu salep orkidelerinde azalma olacağını; Van-Gevaş’taki katılımcıların tamamı yoğun toplanması sonucu salep orkidelerinde azalma olacağını; Diyarbakır’daki katılımcıların tamamı yoğun toplanması sonucu salep orkidelerinde azalma olacağını belirtmiştir (Şekil 31).

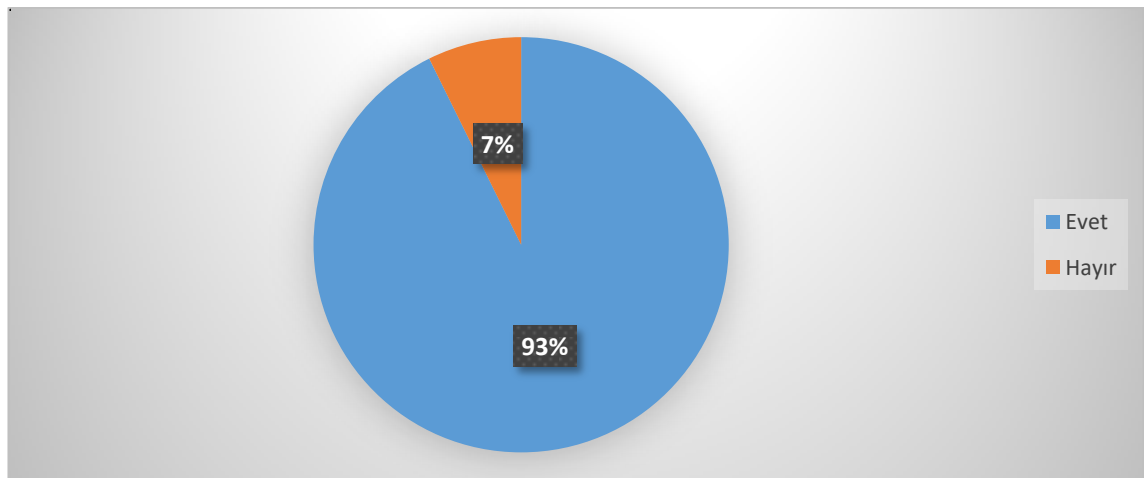

Şekil 31. Katılımcıların yoğun toplanması sonucu salep orkidelerinde azalma olup olmayacağı hakkında düşünceleri

Tablo 33. Katılımcıların Salebin Toplanmasına Devam Edilmesi Hakkında Düşünceleri (n=82)

Salep bitkisinin toplanmasına devam edilmeli mi?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	18	%100.0
Hayır	(-)	(-)
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	16	%100.0
Hayır	(-)	(-)
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	15	%94.1
Hayır	1	%5.9
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	17	%100.0
Hayır	(-)	(-)
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	10	%66.7
Hayır	5	%33.3
Genel Toplam	82	
Evet	76	%92.7
Hayır	6	%7.3

Tablo 33'te katılımcıların salebin toplanmasına devam edilmesi hakkındaki düşünceleri görülmektedir. Siirt-Pervari'deki katılımcıların tamamı salebin toplanmasına devam edilmesi gerektiğini; Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların tamamı salebin toplanmasına devam edilmesi gerektiğini; Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların %94.1'i salebin toplanmasına devam edilmesi gerektiğini; Van-Gevaş'taki katılımcıların tamamı salebin toplanmasına devam edilmesi gerektiğini; Diyarbakır'daki katılımcıların %66.7'si katılımcıların tamamı salebin toplanmasına devam edilmesi gerektiğini belirlemiştir (Şekil 32).

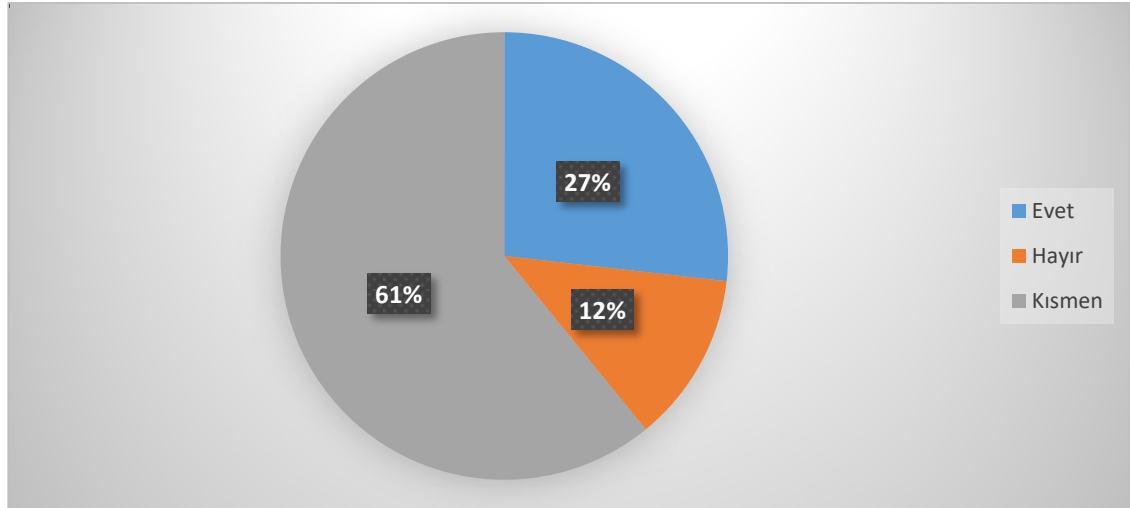

Şekil 32. Katılımcıların salebin toplanmasına devam edilmesi hakkında düşünceleri

Tablo 34. Katılımcıların Salebin Korunması Hakkında Bilgi Sahibi Olma Durumları (n=82)

Salep bitkilerinin korunması hakkında gerekli bilgiye sahip misiniz?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	2	%11.1
Hayır	(-)	(-)
Kısmen	16	%88.9
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	2	%12.5
Hayır	(-)	(-)
Kısmen	14	%87.5
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	5	%31.2
Hayır	1	%6.3
Kısmen	10	%62.5
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	8	%47.1
Hayır	7	%41.2
Kısmen	2	%11.8
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	5	%33.3
Hayır	2	%13.3
Kısmen	8	%53.3
Genel Toplam	82	
Evet	22	%26.8
Hayır	10	%12.3
Kısmen	50	%60.9

Tablo 34'te katılımcıların salebin korunması hakkında bilgi sahibi olma durumları görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %60.9'u salep bitkilerinin korunması hakkında kısmen bilgi sahibidir. Siirt-Pervari'deki katılımcıların %88.9'u salep bitkilerinin korunması hakkında kısmen bilgi sahibi; Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların %87.5'i salep bitkilerinin korunması hakkında kısmen bilgi sahibi; Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların %62.5'i salep bitkilerinin korunması hakkında kısmen bilgi sahibi; Van-Gevaş'taki katılımcıların %47.1'i salep bitkilerinin korunması hakkında bilgi sahibi; Diyarbakır'daki katılımcıların ise %53.3'ü salep bitkilerinin korunması hakkında kısmen bilgi sahibi olduğunu belirtmiştir (Şekil 33).

Şekil 33. Katılımcıların salebin korunması hakkında bilgi sahibi olma durumları

Tablo 35. Katılımcıların Salep Bitkisinin Korunması İle İlgili Alınan Önlemlerin Yeterliliği Hakkında Düşünceleri(n=82)

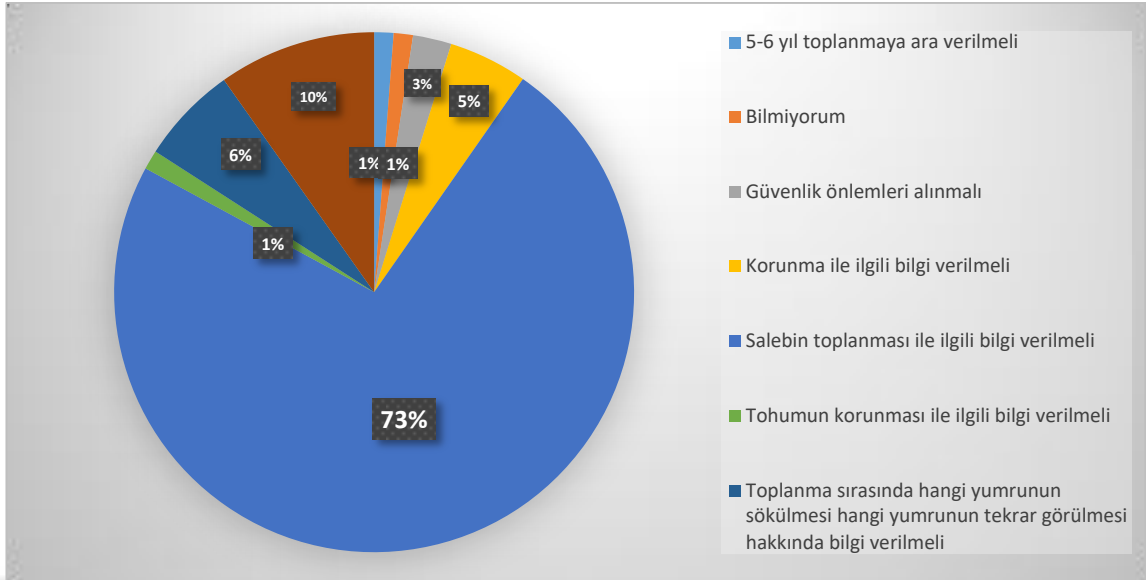
Salep bitkisinin korunması ile ilgili alınan önlemler yeterli midir? Yeterli değilse sizce neler yapılmalıdır?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
5-6 yıl toplanmaya ara verilmeli	(-)	(-)
Bilmiyorum	(-)	(-)
Güvenlik önlemleri alınmalı	(-)	(-)
Korunma ile ilgili bilgi verilmeli	(-)	(-)
Salebin toplanması ile ilgili bilgi verilmeli	12	%66.7
Tohumun korunması ile ilgili bilgi verilmeli	(-)	(-)
Toplanma sırasında hangi yumrunun sökülmesi hangi yumrunun tekrar görülmesi hakkında bilgi verilmeli	3	%16.7
Yeterli	3	%16.7
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
5-6 yıl toplanmaya ara verilmeli	(-)	(-)
Bilmiyorum	(-)	(-)
Güvenlik önlemleri alınmalı	(-)	(-)
Korunma ile ilgili bilgi verilmeli	(-)	(-)
Salebin toplanması ile ilgili bilgi verilmeli	15	%93.8
Tohumun korunması ile ilgili bilgi verilmeli	(-)	(-)
Toplanma sırasında hangi yumrunun sökülmesi hangi yumrunun tekrar görülmesi hakkında bilgi verilmeli	1	%6.2
Yeterli	(-)	(-)
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
5-6 yıl toplanmaya ara verilmeli	(-)	(-)
Bilmiyorum	1	%6.2
Güvenlik önlemleri alınmalı	(-)	(-)
Korunma ile ilgili bilgi verilmeli	(-)	(-)
Salebin toplanması ile ilgili bilgi verilmeli	13	%81.3
Tohumun korunması ile ilgili bilgi verilmeli	(-)	(-)
Toplanma sırasında hangi yumrunun sökülmesi hangi yumrunun tekrar görülmesi hakkında bilgi verilmeli	(-)	(-)
Yeterli	2	%12.5

Tablo 35 (devamı). Katılımcıların Salep Bitkisinin Korunması İle İlgili Alınan Önlemlerin Yeterliliği Hakkında Düşünceleri (n=82)

Salep bitkisinin korunması ile ilgili alınan önlemler yeterli midir? Yeterli değilse sizce neler yapılmalıdır?	n	%
Van-Gevaş	17	%20.8
5-6 yıl toplanmaya ara verilmeli	1	%5.9
Bilmiyorum	(-)	(-)
Güvenlik önlemleri alınmalı	2	%11.8
Korunma ile ilgili bilgi verilmeli	4	%23.6
Salebin toplanması ile ilgili bilgi verilmeli	5	%29.4
Tohumun korunması ile ilgili bilgi verilmeli	1	%5.9
Toplanma sırasında hangi yumrunun sökülmesi hangi yumrunun tekrar görülmesi hakkında bilgi verilmeli	1	%5.9
Yeterli	3	%17.6
Diyarbakır	15	%18.3
5-6 yıl toplanmaya ara verilmeli	(-)	(-)
Bilmiyorum	(-)	(-)
Güvenlik önlemleri alınmalı	(-)	(-)
Korunma ile ilgili bilgi verilmeli	(-)	(-)
Salebin toplanması ile ilgili bilgi verilmeli	15	%100.0
Tohumun korunması ile ilgili bilgi verilmeli	(-)	(-)
Toplanma sırasında hangi yumrunun sökülmesi hangi yumrunun tekrar görülmesi hakkında bilgi verilmeli	(-)	(-)
Yeterli	(-)	(-)
Genel Toplam	82	
5-6 yıl toplanmaya ara verilmeli	1	%1.2
Bilmiyorum	1	%1.2
Güvenlik önlemleri alınmalı	2	%2.4
Korunma ile ilgili bilgi verilmeli	4	%4.9
Salebin toplanması ile ilgili bilgi verilmeli	60	%73.2
Tohumun korunması ile ilgili bilgi verilmeli	1	%1.2
Toplanma sırasında hangi yumrunun sökülmesi hangi yumrunun tekrar görülmesi hakkında bilgi verilmeli	5	%6.1
Yeterli	8	%9.8

Tablo 35'te katılımcıların salep bitkisinin korunması ile ilgili alınan önlemlerin yeterliliği hakkında düşünceleri yer almaktadır. Genel toplamda katılımcıların %73.2'si salebin toplanması ile ilgili bilgi verilmesi gerektiğini düşünmektedir. Siirt-Pervari'deki katılımcıların %66.7'si salebin toplanması ile ilgili bilgi verilmeli; Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların %93.8'i salebin toplanması ile ilgili bilgi verilmeli; Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların %81.3'ü salebin toplanması ile ilgili bilgi verilmeli; Van-Gevaş'taki katılımcıların %29.4'ü salebin toplanması ile ilgili bilgi verilmeli; Diyarbakır'daki katılımcıların ise tamam salebin toplanması ile ilgili bilgi verilmeli diye görüş belirtmişlerdir (Şekil 34).

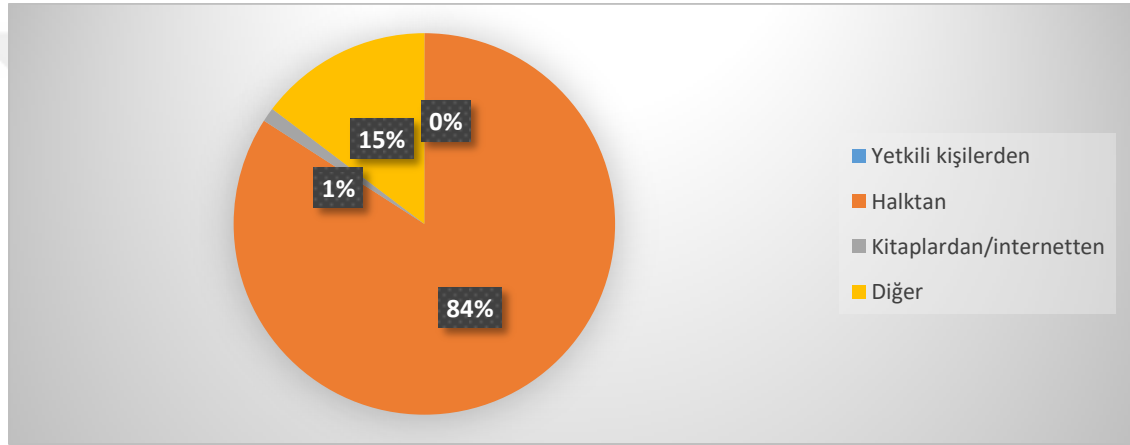

Şekil 34. Katılımcıların salep bitkisinin korunması ile ilgili alınan önlemlerin yeterliliği hakkında düşünceleri

Tablo 36. Katılımcıların Salebin Korunması ile İlgili Bilgiye Ulaştıkları Kaynak (n=82)

Salebin korunması ile ilgili bilgilere nerden ulaştınız?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Yetkili kişilerden	(-)	(-)
Halktan	12	%66.7
Kitaplardan/internetten	1	%5.6
Diğer	5	%27.7
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Yetkili kişilerden	(-)	(-)
Halktan	13	%81.3
Kitaplardan/internetten	(-)	(-)
Diğer	3	%18.7
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Yetkili kişilerden	(-)	(-)
Halktan	15	%93.8
Kitaplardan/internetten	(-)	(-)
Diğer	1	%6.2
Van-Gevaş	17	%20.8
Yetkili kişilerden	(-)	(-)
Halktan	14	%82.4
Kitaplardan/internetten	(-)	(-)
Diğer	3	%17.6
Diyarbakır	15	%18.3
Yetkili kişilerden	(-)	(-)
Halktan	15	%100.0
Kitaplardan/internetten	(-)	(-)
Diğer	(-)	(-)
Genel Toplam	82	
Yetkili kişilerden	(-)	(-)
Halktan	69	%84.1
Kitaplardan/internetten	1	%1.2
Diğer	12	%14.7

Tablo 36’da katılımcıların salebin toplanması ile ilgili bilgilere nerden ulaştığı görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %84.1’i salebin toplanması ile ilgili bilgiyi halktan edindiğini ifade etmiştir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların %66.7’si salebin toplanması ile ilgili bilgiyi halktan; Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların %81.3’ü 7’si salebin toplanması ile ilgili bilgiyi halktan; Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların %93.8’i 7’si salebin toplanması ile ilgili bilgiyi halktan; Van-Gevaş’taki katılımcıların %82.4’ü salebin toplanması ile ilgili bilgiyi halktan; Diyarbakır’daki katılımcıların ise tamamı salebin toplanması ile ilgili bilgiyi halktan edindiğini ifade ettiği görülmüştür (Şekil 35).

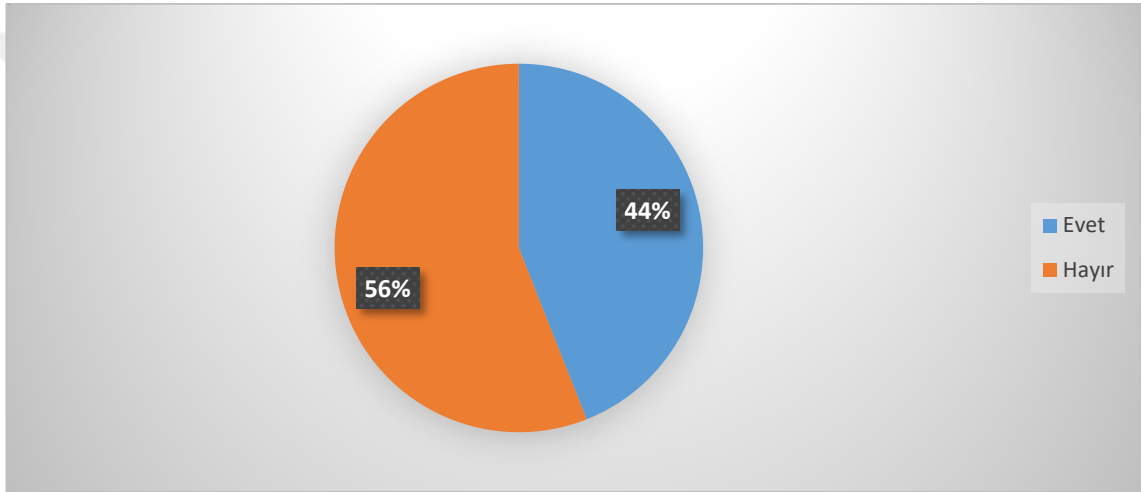

Şekil 35. Katılımcıların salebin korunması ile ilgili bilgiye ulaştıkları kaynak

Tablo 37. Katılımcıların Salebin Korunması ile İlgili Bilgilendirici Kurs Alma Hakkında Düşünceleri (n=82)

Saleplerin korunması ile ilgili bilgilendirici bir kurs almak ister misiniz?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	8	%44.4
Hayır	10	%55.6
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	5	%31.3
Hayır	11	%68.7
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	5	%31.3
Hayır	11	%68.7
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	9	%52.9
Hayır	8	%47.1
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	9	%60.0
Hayır	6	%40.0
Genel Toplam	82	
Evet	36	%43.9
Hayır	46	%56.1

Tablo 37’de katılımcıların salebin korunması ile ilgili bilgilendirici kurs alma hakkındaki düşünceleri görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların %55.6’sı saleplerin korunması ile ilgili bilgilendirici bir kurs almak istemediğini; Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların %68.7’si saleplerin korunması ile ilgili bilgilendirici bir kurs almak istemediğini; Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların %68.7’si saleplerin korunması ile ilgili bilgilendirici bir kurs almak istemediğini; Van-Gevaş’taki katılımcıların %52.9’u saleplerin korunması ile ilgili bilgilendirici bir kurs almak istediğini; Diyarbakır’daki katılımcıların ise %60’ı saleplerin korunması ile ilgili bilgilendirici bir kurs almak istediğini belirtmiştir (Şekil 36).

Şekil 36. Katılımcıların Salebin Korunması ile İlgili Bilgilendirici Kurs Alma Hakkında Düşünceleri

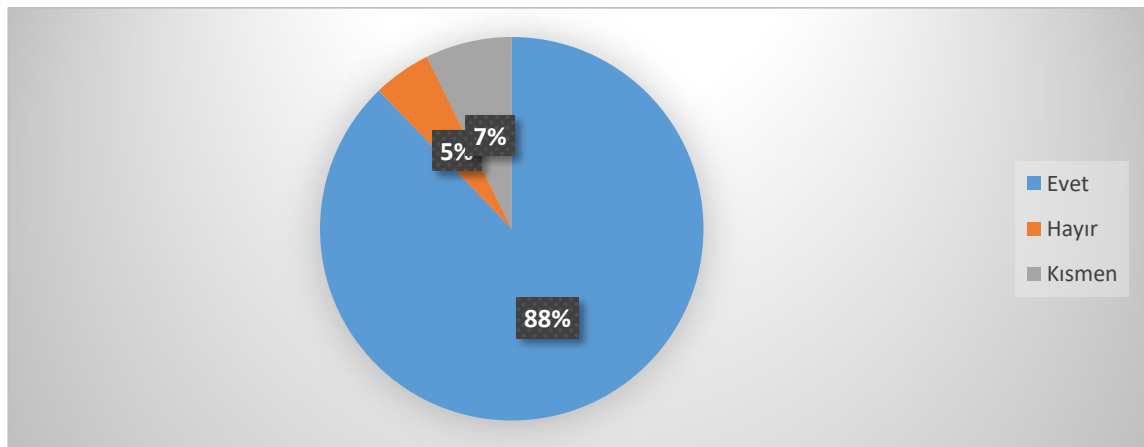
Tablo 38. Katılımcıların Salebin Korunması Hakkında Gerekli Bilgilendirmenin Yapılması Hakkındaki Düşünceleri (n=82)

Salep bitkilerinin korunması için gereken önlemlerin halka anlatılması gerekli midir?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	17	%94.4
Hayır	(-)	(-)
Kısmen	1	%5.6
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	13	%81.3
Hayır	(-)	(-)
Kısmen	3	%18.7
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	15	%93.8
Hayır	(-)	(-)
Kısmen	1	%6.2

Tablo 38 (devamı). Katılımcıların Salebin Korunması Hakkında Gerekli Bilgilendirmenin Yapılması Hakkındaki Düşünceleri (n=82)

Salep bitkilerinin korunması için gereken önlemlerin halka anlatılması gerekli midir?	n	%
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	14	%82.4
Hayır	3	%17.6
Kısmen	(-)	(-)
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	13	%86.6
Hayır	1	%6.7
Kısmen	1	%6.7
Genel Toplam	82	
Evet	72	%87.8
Hayır	4	%4.9
Kısmen	6	%7.3

Tablo 38’de katılımcıların salep bitkilerinin korunması için gereken önlemlerin halka anlatılması gerekliliği hakkındaki düşünceleri görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %87.8’i salep bitkilerinin korunması için gereken önlemlerin halka anlatılması gerektiğini düşünmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların %94.4’ü salep bitkilerinin korunması için gereken önlemlerin halka anlatılması gerektiğini; Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların %81.3’ü salep bitkilerinin korunması için gereken önlemlerin halka anlatılması gerektiğini; Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların %93.8’i salep bitkilerinin korunması için gereken önlemlerin halka anlatılması gerektiğini; Van-Gevaş’taki katılımcıların %82.4’ü salep bitkilerinin korunması için gereken önlemlerin halka anlatılması gerektiğini; Diyarbakır’daki katılımcıların ise %86.6’sı salep bitkilerinin korunması için gereken önlemlerin halka anlatılması gerektiğini belirtmiştir (Şekil 37).

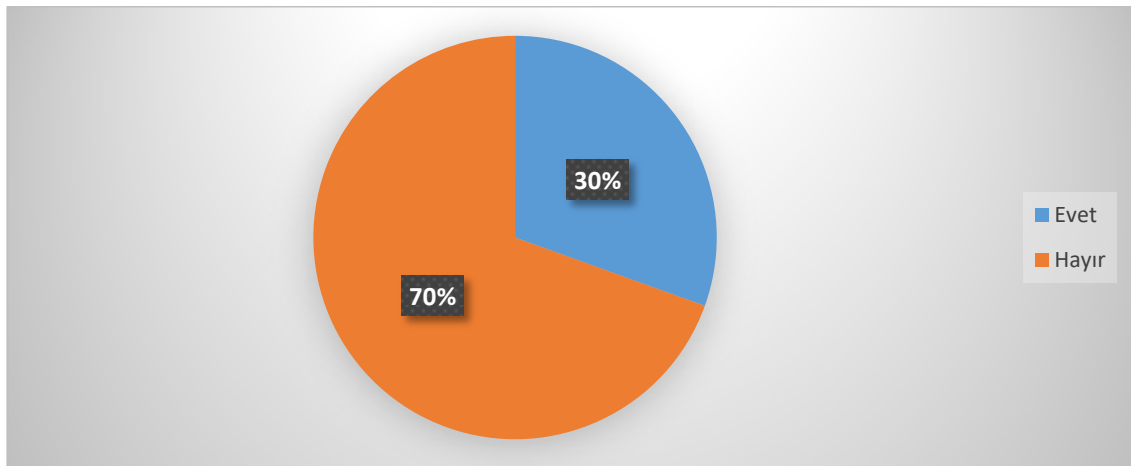

Şekil 37. Katılımcıların salebin korunması hakkında gerekli bilgilendirmenin yapılması hakkındaki düşünceleri

Tablo 39. Katılımcıların Salep Bitkileri ile İlgili Vakıf ve Derneklere Katılma Hakkındaki Düşünceleri (n=82)

Salep bitkilerini koruma vakfı veya derneği kurma girişimlerine katılmak ister misiniz?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	4	%22.2
Hayır	10	%77.8
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	4	%25.0
Hayır	12	%75.0
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	3	%18.8
Hayır	13	%81.2
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	9	%52.9
Hayır	8	%47.1
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	5	%33.3
Hayır	10	%66.7
Genel Toplam	82	
Evet	25	%30.5
Hayır	57	%69.5

Tablo 39’da katılımcıların salep bitkileri ile ilgili vakıf ve derneklere katılma hakkındaki düşünceleri görülmektedir. Siirt-Pervari’deki katılımcıların %77.8’i salep bitkileri ile ilgili vakıf ve derneklere katılmak istemediğini; Hakkâri-Şemdinli’deki katılımcıların %75’i salep bitkileri ile ilgili vakıf ve derneklere katılmak istemediğini; Bitlis-Tatvan’daki katılımcıların %81.2’i salep bitkileri ile ilgili vakıf ve derneklere katılmak istemediğini; Van-Gevaş’taki katılımcıların %52.9’u salep bitkileri ile ilgili vakıf ve derneklere katılmak istediğini; Diyarbakır’daki katılımcıların ise %66.7’si salep bitkileri ile ilgili vakıf ve derneklere katılmak istemediğini belirtmiştir (Şekil 38).

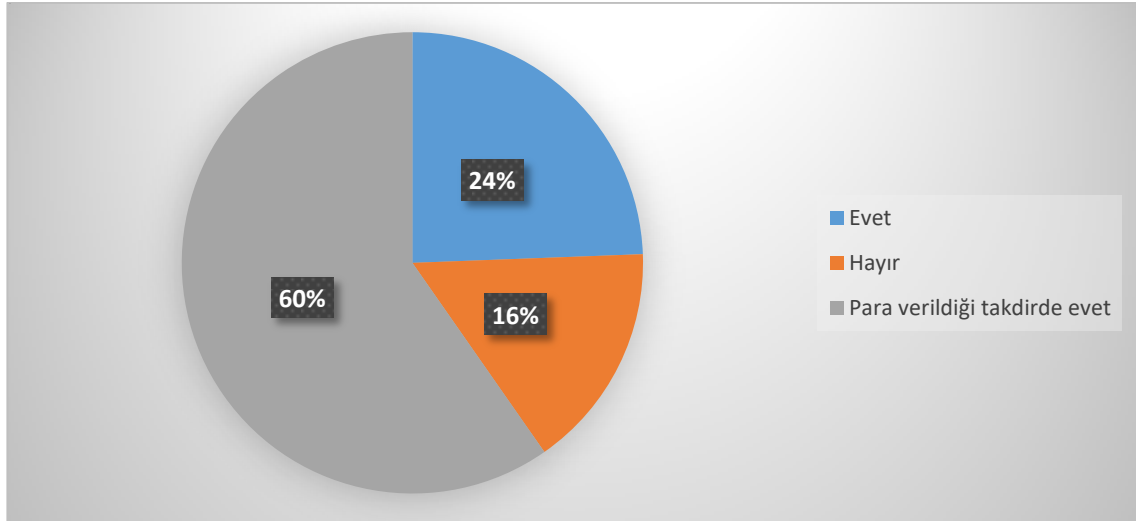

Şekil 38. Katılımcıların salep bitkileri ile ilgili vakıf ve derneklere katılma hakkındaki

Tablo 40. Katılımcıların Salep Bitkilerini Koruma Amaçlı Kooperatif Koruma Faaliyetlerine Katılma Hakkında Düşünceleri (n=82)

Salep bitkilerini korumak için kooperatif koruma faaliyetlerine katılmak ister misiniz?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Evet	2	%11.1
Hayır	2	%11.1
Para verildiği takdirde evet	14	%77.8
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Evet	2	%12.5
Hayır	2	%12.5
Para verildiği takdirde evet	12	%75.0
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Evet	2	%12.5
Hayır	2	%12.5
Para verildiği takdirde evet	12	%75.0
Van-Gevaş	17	%20.8
Evet	10	%58.8
Hayır	6	%35.3
Para verildiği takdirde evet	1	%5.9
Diyarbakır	15	%18.3
Evet	4	%26.6
Hayır	1	%6.7
Para verildiği takdirde evet	10	%66.7
Genel Toplam	82	
Evet	20	%24.4
Hayır	13	%15.9
Para verildiği takdirde evet	49	%59.7

Tablo 40'ta katılımcıların salep bitkilerini koruma amaçlı kooperatif koruma faaliyetlerine katılma hakkında düşünceleri görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %59.7'si salep bitkilerini koruma amaçlı kooperatif koruma faaliyetlerine para verildiği takdirde katılmak istemektedir. Siirt-Pervari'deki katılımcıların %77.8'i salep bitkilerini koruma amaçlı kooperatif koruma faaliyetlerine para verildiği takdirde katılmak istemekte; Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların %75'i salep bitkilerini koruma amaçlı kooperatif koruma faaliyetlerine para verildiği takdirde katılmak istemekte; Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların %75'i salep bitkilerini koruma amaçlı kooperatif koruma faaliyetlerine para verildiği takdirde katılmak istemekte; Van-Gevaş'taki katılımcıların %58.8'i salep bitkilerini koruma amaçlı kooperatif koruma faaliyetlerine katılmak istemekte; Diyarbakır'daki katılımcıların ise %66.7'si salep bitkilerini koruma amaçlı kooperatif koruma faaliyetlerine para verildiği takdirde katılmak istediği görülmüştür (Şekil 39).

Şekil 39. Katılımcıların salep bitkilerini koruma amaçlı kooperatif koruma faaliyetlerine katılma hakkında düşünceleri

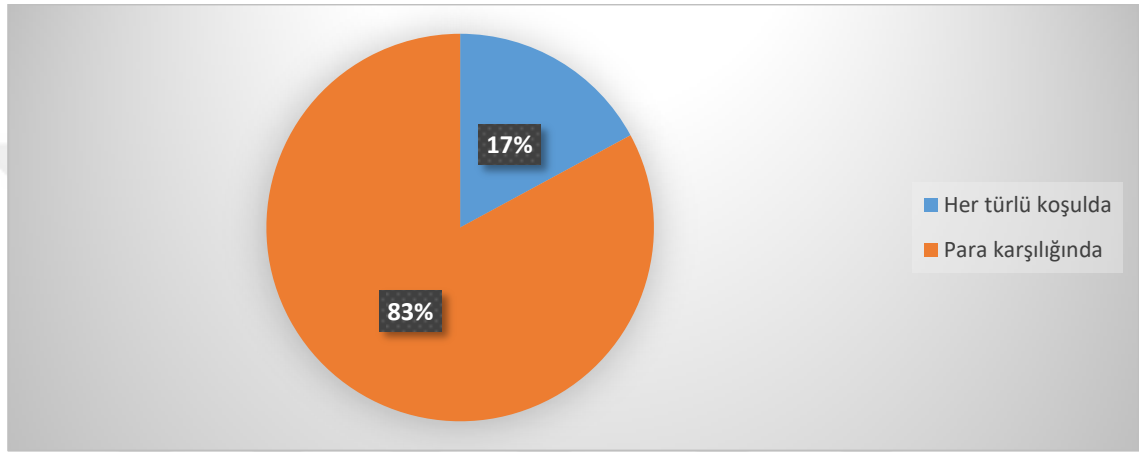
Tablo 41. Katılımcıların Salep Bitkileri Koruma Faaliyetlerine Hangi Şartlarda Katılacakları Hakkındaki Düşünceleri (n=82)

Salep bitkilerini koruma faaliyetlerine hangi koşullarda katılmak istersiniz?	n	%
Siirt-Pervari	18	%21.9
Her türlü koşulda	4	%22.2
Para karşılığında	14	%77.8
Hakkâri-Şemdinli	16	%19.5
Her türlü koşulda	1	%6.2
Para karşılığında	15	%93.8
Bitlis-Tatvan	16	%19.5
Her türlü koşulda	3	%18.8
Para karşılığında	13	%81.2
Van-Gevaş	17	%20.8
Her türlü koşulda	2	%11.8
Para karşılığında	15	%88.2
Diyarbakır	15	%18.3
Her türlü koşulda	4	%26.7
Para karşılığında	11	%73.3
Genel Toplam	82	
Her türlü koşulda	14	%17.1
Para karşılığında	68	%82.9

Tablo 41’de katılımcıların salep bitkileri koruma faaliyetlerine hangi şartlarda katılacakları hakkındaki düşünceleri görülmektedir. Genel toplamda katılımcıların %82.9’u salep bitkileri koruma faaliyetlerine para karşılığında katılmak istemektedir.

Siirt-Pervari'deki katılımcıların %77.8'i salep bitkileri koruma faaliyetlerine para karşılığında; Hakkâri-Şemdinli'deki katılımcıların %93.8'i salep bitkileri koruma faaliyetlerine para karşılığında; Bitlis-Tatvan'daki katılımcıların %81.2'i salep bitkileri koruma faaliyetlerine para karşılığında; Van-Gevaş'taki katılımcıların %88.2'si salep bitkileri koruma faaliyetlerine para karşılığında; Diyarbakır'daki katılımcıların ise %73.3'ü salep bitkileri koruma faaliyetlerine para karşılığında katılabileceğini belirtmiştir (Şekil 40).

Şekil 40. Katılımcıların salep bitkileri koruma faaliyetlerine hangi şartlarda katılacakları hakkındaki düşünceleri

5. BÖLÜM

TARTIŞMA

Erzurumlu ve Doran (2011), Türkiye’de Salep Orkideleri ve Salep Kültürü adlı çalışmada Mersin, Adana, Kahramanmaraş ve Karaman bölgelerinde yaptığı çalışmada salep orkidelerini toplayan kişilerin cinsiyet oranı erkeklerde %62.1 iken, çalışma alanımızda bu oran %71.9’dur. Araştırma bölgemizde evin geçimini erkekler sağladığından oran Erzurumlu ve Doran (2011) göre yüksek çıkmıştır.

Salep orkidelerini toplama oranı üzerinde yaş gurubunun etkisine bakıldığı zaman Erzurumlu ve Doran (2011) yaptığı çalışmada bu oranın 21-30 yaş gurubu ile %35 olduğunu bulmuştur, bizim araştırmamızda ise bu oranın 30-50 yaş aralığı ile %51.2 oranında olduğu tespit edilmiştir. Çalışma alanımızdaki yaş gurubunun yüksek olması, eğitim görmek ve çalışmak amacıyla gençlerin il dışında bulunmasından kaynaklı olabileceği düşüncesini doğurmaktadır.

Erzurumlu ve Doran’a (2011) göre salep orkidelerini toplama %24.2 iken, bu oran araştırmamızda %96.4, salep orkidelerinin satışı ile geçimlerini sağlama oranı %3 iken, araştırmamızda bu oran %26.8, salep orkidelerini toplama miktarı 1-5 kg ile %70.9 oranına tekabül etmekte, araştırmamız sonucunda 5-10 kg arası %32.9’a denk gelmekte, salep bitkisinden elde edilen kazanç 20,00-100,00 TL arası ile %97’e denk gelirken, araştırmamızda 500,00 TL üzere kazançla %95.2’ye karşılık gelmektedir. Çalışma alanımızda halkın ekonomik gelirinin düşük olmasından dolayı katılımcıların %26’sı salep bitkisini topladıklarını ifade etmektedirler.

Bilinçsiz otlatmanın salep orkidelerine %16 oranında zarar verdiği Erzurumlu ve Doran (2011), araştırma sonuçlarımıza göre ise %56.2 oranında salep orkidelerinin zarar gördüğü tespit edilmiştir. Halkın böyle beyanda bulunması ekonomik getirisi olan hayvancılığın zarar verdiğini bilmesine rağmen, salep orkidelerinin ek gelir getirdiği için toplamaya devam ettikleri görülmüştür.

Araştırmamız sonucunda salep toplamanın öncelikli amacı ticaridir. Bu oran

%95.1 ile karşımıza çıkmaktadır. Halkın çok az kısmı içecek ve yiyecek olarak kullanmaktadır. Toplanan salep orkideleri yılın bazı dönemlerinde köye gelen tüccarlara satışı %79.6 Erzurumlu ve Doran (2011), araştırmamız sonucu ise %63.4 oranındadır. Tarım alanlarının genişletilmesi Erzurumlu ve Doran'a (2011) göre %55.3 oranında zarar verdiği, araştırmamızda ise %37.8 oranında zarar vermektedir cevabı alınmıştır.

“Orman içinde ev yapılmasına müsaade eder misiniz?” sorusuna, Erzurumlu ve Doran'a (2011) göre %77.7 oranında evet, yaptığımız araştırmada ise salep alanlarına zarar vermeme koşuluyla %73.2 oranında evet cevabı alınmıştır.

Bölgede çıkan yangınların salep bitkisi alanlarına zarar verip vermediği sorulduğunda Erzurumlu ve Doran'a (2011) göre %77.7 ile bölgede yangın olmadığı ifade edilirken, araştırmamız sonucunda %75.6 oranı ile yangın çıkmadığı belirtmiştir.

Salep orkidelerinin toplanmasından vazgeçilmeli mi sorusuna Erzurumlu ve Doran (2011) %51 oranında toplanacak salep bitkisinin bulunmadığını, araştırmamız sonucu ise %92,7 oranı ile toplanmaya devam edilmeli cevabı karşımıza çıkmaktadır.

“Salep orkideleri yoğun toplama sonucu azalır mı ?” sorusuna Erzurumlu ve Doran (2011) %60'lık bir oranla evet cevabı alırken, araştırmamız sonucunda %100'lük bir evet cevabı ile azalmanın olacağı karşımıza çıkmaktadır. Yoğun toplanma sonucu, salep bitkilerinden toplanmasından vazgeçilmeli ve koruma tedbirleri alınmalıdır. Hatta salep bitkilerinin korunması için alınacak önlemlerin halka anlatılması gerektiğini Erzurumlu ve Doran (2011) %65 evet oranını, araştırmamızın %87,8'lik oranı bunu destekler niteliktedir.

Salep bitkilerinin korunması için kooperatif kurma faaliyetlerine katılmak isteği sorusuna Erzurumlu ve Doran (2011) %52.4 ile evet cevabı alırken, araştırmamıza göre para karşılığında kurulması %59,7 ile evet olmuştur. Bu da maddi olarak ekonomik geçimlerine ek gelir sağlamak istediklerini göstermektedir. Salep bitkilerini koruma vakfı ve derneği kurma girişimlerine katılmak ister misiniz sorusuna Erzurumlu ve Doran (2011) %84.4'lük bir oranla hayır cevabı alırken, araştırmamız sonucunda %69.5'lik oranla hayır cevabı alınmıştır.

Salep bitkilerini koruma faaliyetlerine hangi koşullarda katılmak istersiniz sorusuna Erzurumlu ve Doran (2011) her türlü koşulda %72.9 oranıyla evet, araştırmamıza göre ise para karşılığında %82.9 oranında evet cevabı alınmıştır. Bu da yine sosyo-ekonomik şartların iyi olmadığını bir göstergesidir.

Yaptığımız tüm çalışmalar neticesinde, aldığımız cevapların birbiriyle tutarlı olduğunu ve yöre halkının sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı salep bitkisini topladığı görülmüştür.

Salep bitkilerinin yoğun ve bilinçsizce toplanması doğal kaynaklarının sürdürülebilirliği konusunu gündeme getirmiştir. Bu konuda çeşitli çalışmalar yapılmış olup, bizim çalışmamız da bu çalışmaları destekler niteliktedir.

Salep eylem planı 2014-2018'e göre Salep bitkilerinin, aşırı ve kontrolsüz toplanması, yetişme alanlarının daralması, her türlü çevresel etkenlerden dolayı salep bitkilerinin sürdürülebilirliği zorlaşmakta ve genellikle de mümkün olmamaktadır. Doğal kaynak formundaki salep bitkilerin sürdürülebilirliği zamanla daha çok önem arz etmektedir. Çünkü her geçen gün dünyada bulunan bitki ve hayvan türlerinden 3 tür yok olmaktadır.

Kayıkçı ve Oğur'a (2012) göre de salep bitkilerin sürdürülebilirliği için Orkide türlerinin aşırı şekilde toplanmasının önüne geçilmelidir. Türlerin üzerinde yetiştiği alanların tarım arazisine dönüşümü ve kontrolsüz keçi otlatılması gibi bütün olumsuz etmenler azaltılmalıdır. Salep bitkisinin ekonomik amaçlı kullanımları kontrollü bir biçimde yapılmalıdır. Orkide türlerinin Eko-turizm (Botanik turizmi) etkinliklerinde kullanılması, salep bitkilerin sürdürülebilmesi ve korunması bakımından oldukça önemlidir.

Türkiye'de yok olma tehlikesi olan salep orkidelerini korumak ve bu orkidelere seçenek olarak "konjak" bitkisi üretmek suretiyle 6 ilde araştırma projesi sürdürülüyor.

Proje sorumlusu Özyılmaz, salep orkidelerinin yalnız doğal ortamlardan toplandığını belirterek, "Toplanmasıyla giderek yok olmaya başlamış durumda.

Salepleri koruma çalışmaları çok fazla ancak yeterli değil” dedi.

Salebin Türkiye florasında sürdürülebilir ve korunması gerektiğini belirten Özyılmaz, şunları ifade etti:

“Bu amaçla orkidelere alternatif olabilecek, aynı etken maddeleri taşıyan konjak bitkisinin farklı bölgelerde yetiştiriciliği araştırılacaktır. Böylelikle daha ucuz glukomannan kaynağı olan konjak bitkisi gıda endüstrisine kazandırılarak salep fiyatının düşmesi ve dolayısıyla doğadan toplanıp önüne geçilmesi sağlanabilecektir.”

6. BÖLÜM

SONUÇ

Günümüzde ekosistemlerin sürdürülebilirliği ve doğayı koruma anlayışı, insanı hem kullanıcı hem de koruyucu olarak ele almaktadır. Doğal kaynakların kullanımı ve korunması yörede yaşayan insanların sosyo-ekonomik ve kültürel olarak kalkınması ile sürdürülebilir. Bu sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi ise yörede yaşayan halkın bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi ve katılımı ile sağlanmalıdır. Bu amaçla yapılan ankette %65,8'inin kişilerin farklı seviyelerde de olsa eğitim gördüklerini ve %97.6'sının salep orkidelerini tanıdıkları tespit edilmiştir.

Katılımcıların %73.2'sinin gelir kaynaklarını tarım ve hayvancılıkla sağladıkları geriye kalan %26.8'inin ise salep orkidelerini ve diğer doğal bitkileri toplayıp, satarak geçimlerine katkı sağladıkları ve bunlardan %95'inin yılda 500,00 TL ve üzerinde gelir elde ettikleri belirlenmiştir. Katılımcıların %32.9'unun yıllık 5-10 kg arasında salep orkidesi toplaması, bu bitkiler üzerine baskı oluşturmuştur. Populasyonlarında azalmaya sebebiyet vermiştir.

Katılımcılarla yapmış olduğumuz anketlerdeki verilerde salep populasyonlarının giderek azaldığını, hatta önceleri orkide topladıkları, ancak bu bitkileri bulamadıkları için toplamayı bıraktıkları tespit edilmiştir.

Katılımcıların hayvancılıkla bağlı olarak bilinçsiz otlatmanın üzerine salep orkidelerine baskı kurup kurmadığı sorulduğunda %23.2'sinin bilinçsiz otlatmanın zararlı olmadığı cevabını vermesi, halkın %47.6'sının hayvancılıkla uğraşmasına bağlanabilir.

Katılımcıların %37.8'inin yeni tarım alanlarının oluşturulması salep populasyonlarına zarar verdiğini bildirmişlerdir. Bu oran yöre halkının geçiminde salep bitkilerinin ve diğer doğal bitkilerin daha ön planda olduğunu göstermektedir.

Yörede yaşayan katılımcıların %26.8'i salep bitkilerini toplamakla geçimlerine

katkı sağlamaktadır. Ancak katılımcıların %87.8'inin salep bitkilerinin koruması gerektiğini önermesi ve %24.4'ünün kooperatif kurulması önerisine sıcak bakması, salep bitkileri açısından umut verici bir gelişmedir. Bu amaçla gerçekleştirilecek olan bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları salep bitkilerinin korunmasına büyük katkı sağlayacaktır. Ülkemizde yayılış gösteren bazı salep bitkilerinin endemik kategorisine girmesi bu rezervlerin doğa ve ülkemiz için önemini göstermekte, araştırma alanlarında salep orkidelerini toplayan bireylerin toplama şekli ve zamanı konusunda farklı metotlar kullanılarak eğitilmeleri gerekmektedir. Bu amaçla araştırma alanlarının bulunduğu illerin sivil toplum kuruluşları, tarım ve orman bakanlığı ve çevre il müdürlüklerini de işe katarak yapılacak olan eğitim çalışmalarının, doğal kaynaklarının kullanılması ve korunmasına ayrıca yöredeki kültürel ve sosyo-ekonomik kalkınmaya büyük katkı sağlayacaktır. Böylelikle doğal kaynaklarımız sürdürülebilir ve verimli şekilde kullanılabilir.

2014-2018 yılları arasında yayınlanan salep eylem planında salebin yok olma tehlikesinin önüne geçmek için;

- Alan ve ürün envanteri yapılarak koruma planlarının hazırlanması
- Doğal ortamında çoğaltılması
- Salep' in doğal ortamından geliştirilmesine yönelik araştırma yapılması
- Fidanlıklarda yetiştirilecek salep fertlerinin doğal yayılış alanlarına transferi
- Gen kaynağı maksatlı tohum bahçelerinin oluşturulması
- Yerel halkın ve kaynak yöneticilerinin eğitimi konularında çalışmalar yapılmalıdır (Anonim, 2018).

Sandal ve Söğüt'ün (2010) Türkiye orkideleri çalışmasında da salep orkidelerinin koruma ve sürdürülebilir kullanım dengesinin önemli olduğunu ve bu konuda çeşitli araştırmaların yapılması gerektiğini belirtmiştir. Sandal ve Söğüt'e (2010) göre, ülke ekonomisinde çok önemli bir yere sahip olan salep yumrularının ekonomik anlamda kitle üretimlerinin gerçekleştirilmesini sağlayacak çalışmalar için ülkesel düzeyde altyapı oluşturulmalıdır. Bu nedenle bu konu öncelikli konular arasında yerini almalıdır. Yapılan bu çalışma araştırmamızın ana temelini oluşturmakta olup, orkidelerin koruma ve sürdürülebilir kullanım dengesinin oluşturulması ile orkidelerin gelecek nesillere aktarımı ve doğal dengenin korunmasını amaçlamaktadır.

Salep yumrularının ülkesel ölçekte korunmasını sağlamak ancak, etkili bir doğa koruma çalışması ile mümkündür. Etkili bir doğa koruma çalışması gerçekleştirebilmek için yapılması gereken çalışmalar vardır. Bunlar sırasıyla:

- Bölgesel alanda biyotop haritalarının hazırlanarak, doğa koruma alanlarının oluşturulması,
- Salep orkidelerinin korunması amacıyla yasal düzenlemelerin yapılması,
- Bu konuda yapılan yasal düzenlemeler günümüz koşullarına göre düzenlemeli ve işlerlikleri artırılmalı,
- Farklı metotlar kullanılarak, bireyler salep yumruları toplama şekli ve zamanı konusunda eğitilmeli,
- Kırmızı liste kategorisinde yer alan türlerin yerlerinin yeniden saptanması,
- Endemik türlerin sökümü ve toplanması yasaklanmalı,
- Hava, su ve toprak kirliliği gibi sınır değerleri aşan çevresel kirlilik etmenleri için önlemler alınmalı,
- Bitkilerin toplanması ile kazanılacak kısa vadeli ekonomik gelirlere karşı uzun vadede kazanç sağlayacak önlemler alınmalı,
- Bu konuda komşu ülke ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğine gidilmeli ve ortak koruma önlemleri alınmalıdır,
- Salep bitkilerinin korunması konusunda yasalara karşı gelen kişi, kurum veya kuruluşlara verilecek para cezaları günümüz koşullarına göre ayarlanmalı,
- Halkın salep yumruları toplama konusunda bilgilendirilmesi ve sosyo-

- ekonomik durumlarının iyileştirilmesi,
- Koruma alanlarının belirlenerek, salep orkidelerinin kültüre alınması,
  - Halkın bizzat işin içine katılacağı, korunaklı bölgeler oluşturmalı,
  - Korunaklı bölgelerde yetiştirilecek salep bitkilerinin doğal yayılış bölgelerine aktarımı,
  - Gen kaynağı amaçlı tohum alanlarının oluşturulması,
  - Salep üretiminin yerinde korunması (insitu) yoluyla giderilebileceği kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Altan, Y., Behçet, L. (1994). Türkiye'nin doğusundan (A9, B7, B9) yeni kayıtlar ve bazı ilginç yayılış alanları. *Turk Journal of Botany*, 18(1). 1-6.
- Altan, Y., Behçet, L. (1995). Hizan (Bitlis) florası. *Turk Journal of Botany*, 19(3). 331-344.
- Altan, Y., Uğurlu, E. (2000). Contribution to the flora of Çavuştepe (Van-Turkey). *Bulletin of Pure and Applied Sciences*, 19B(2). 117-128.
- Altıok, A. (2004). *Bitlis Çayı havzası florası*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Anonim (2018). *Salep eylem planı*. Ankara: Orman ve Su İşleri Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Armağan, M. (2003). *Güzeldere Geçidi (Başkale-Van) florası üzerine bir araştırma*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Bani, B. (2004). *Aşağı Çatak Vadisi (Çatak-Van) florası*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Baumann, B.et H. (1991). Hybridogene populationen zwischen *Orchis anatolica* Boiss. und *O. Quadripunctata* Cyr. ex Ten. In der Ost-mediterraneis. *Mitt. Bl. Arbeitskr. Heim. orch. Baden-Württ*, 23, 203-242.
- Baytop, T., Sezik, E. (1968). Türk salep çeşitleri üzerinde araştırmalar. *İstanbul Ecz. Fak. Mec.*, 4, 61.
- Behçet, L. (1991). Süphan Dağı (Bitlis) florası. *YYÜ Fen Bil. Ens. Dergisi*, 1(1). 29-38.
- Behçet, L., Altan, Y. (1993a). Flora of Adır, Akdamar, Çarpanak and Kuzu Islands (Lake Van). *J. of Fac. of Sc. Ege Üniv*, 15(1). 43-54.
- Behçet, L., Altan, Y. (1993b). Van Gölü havzasından (B9) Türkiye florasına katkılar. *Turk Journal of Botany*, 17(1). 33-37.

- Behçet, L., Oflas, S. (1991). Süphan Dağın'dan (Bitlis) B9 karesi için yeni floristik kayıtlar. *Doğa Tr. J. of Botany*, 15(3). 277-283.
- Bingöl, Ö. (2004). *Deveboynu Yarımadası ve çevresi (Gevaş-Van) florası*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Boissier, E. (1884). *Flora Orientalis*, v.5 (*Orchidaceae*), *Genevae Botany*, 54, 421-422.
- Çağlayan, K., Özavcı, A., Eskalen, A. (1997). Kahramanmaraş yöresinde doğal yayılış gösteren salep orkidelerinin *in-Vitro*'da sürgün ucu kültürü ile çoğaltılma olanakları üzerinde araştırmalar. *Mustafa Kemal Üniv., Zir. Fak. Dergisi*, 2(1). 11-24.
- Ekim, T., Koyuncu, M., Vural, M., Duman, H., Aytaç, Z., Adıgüzel, N. (2000). *Türkiye bitkileri kırmızı kitabı*. Ankara: Türkiye Tabiatını Koruma Derneği Yayınları.
- Erdem, H. E. (2004). Biyolojik çeşitliliğin ekonomik değerinin belirlenmesi: yabani orkide örneği. Ege Üniversitesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Fırat, M. (2002). *Bahçesaray (Van) ve çevresi florası üzerine bir araştırma*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Geylan, A. (2017). *Hakkâri çevresinde Orchis sp. (ORCHIDACEAE) türlerinin vejetatif organları üzerinde anatomik araştırmalar*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- İşler, S. (2005). *Van salebinin menşei ve Van civarının orkideleri*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi: Yayınlanmamış Doktora tezi.
- İşler, S. (2011). Muş salebinin menşei ve Muş civarının orkideleri. YYU, Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı- Münferit Proje Van.
- Karabacak, O. (2003) . *Akçadağ (Erciş-Van) florası*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi: Yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Kayıkçı, S., Oğur, E. (2012). Hatay ilinde yayılış gösteren bazı orkide türleri üzerine bir inceleme. *Anadolu J. of AARI.*, 22(2). 1-12.

- Kreutz, C. A. J. (1998). *Die Orchideen der Türkei*. Den Haag: Cip-Gegevens Koninklijke Bibliotheek.
- Kreutz, C. A. J. (1997a). Drei neue Orchideenarten aus der südwest türkei: *Himantoglossum montis-tauri*, *Ophrys hygrophila* und *Ophrys labiosa*. *J. Eur. Orch.*, 29, 653-698.
- Kreutz, C. A. J. (1997b). Zwei neue Orchideenarten aus der Türkei: *Dactylorhiza ilgazica* und *Epipactis turcica*. *Euorchis*, 9, 48-76.
- Kreutz, C. A. J., Peter, R. (1998). Untersuchungen an *Ophrys*-arten der süd und ost türkei 2. *J. Eur. Orch.*, 30, 81-156
- Kreutz, C. A. J. (2000). *Orchidaceae Flora of Turkey and east egean islands*, V.II. Edinburg: Edinburg University Press.
- Özçelik, H., Babaç, M.T. (1987). Erek Dağı (Van) florası üzerinde çalışmalar (III). *Y Y Ü Fen Bil. Enst. Dergisi*, 2(1). 18-37.
- Özçelik, H., Behçet, L. (1992). Flora of Van Castle and it's environs. *J. of Fac. of Sc. Ege Üniv.*, 14(2). 49-63.
- Özgökçe, F., Behçet, L. (2000). New floristic records on *Monocotyledones* for the square B10 (Özalp-Van) from Turkey. *Turk Journal of Botany*, 24(1). 85-89.
- Özgökçe F., Behçet, L. (2002). The Flora of Özalp (Van). *VIth Plant Life of Southwest Asia Symposium*,. 10-14 June, Van, Turkey.
- Öztürk, A., Öztürk, F. Özgökçe, F. Keleş, A. (1998). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Zeve kampusü (VAN) florası üzerine bir araştırma. *XIV. Ulusal Biyoloji Kongresi*, 7-10 Eylül, Samsun, Türkiye.
- Peşmen, H. (1972). *A study on the flora of Nemrut Dağı (Bitlis)*. İstanbul: University of İstanbul, Faculty of Forestry Publication no:209.
- Petrou, N., Petrou, M., Deniz, İ. G., Sezik E., Georgiadis, C., Getsos, M. (2016) *Greek-Turkish white paper*. Interactive Conservation Platform for Orchids Native to

Greece –Turkey ICON, Antalya.

- Renz, J., Taubenheim, G. (1980). Neue *Ophrys* taxa aus der Türkei. *Orchidee*, 31; 235-243.
- Robatsch, K. (1991). *Epipactis bithynica* K. Robatsch, spec. Nova eine neue *Epipactis*-art aus der Türkei. *Ber. Arbeitskrs. Heim. Orchid*, 8, 61-63.
- Rückbrodt D. et U. (1996). *Ophrys phaseliana*, eine neue *Ophrys* aus dem komplex *Ophrys fusca* s. str. aus der südwestlichen Türkei. *J. Eur. Orc.* 28, 391-403.
- Sandal E, G., Doran, İ. (2011). Türkiye’de salep orkideleri ve salep kültürü. *HR. Ü. Z. F. Dergisi*, 15(1). 29-34.
- Sandal, G., Söğüt, Z. (2010). Türkiye orkideleri (Salepler). *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 23(2). 109-116.
- Sezik, E. (1967). *Türkiyenin salepgilleri, ticari salep çeşitleri ve özellikle muğla salebi üzerinde araştırmalar*. İstanbul Üniversitesi: Yayınlanmamış doktora tezi.
- Sezik, E. (1969a). Muğla salebinin menşei ve kalitesi. *TÜBİTAK II. Bilim Kong.*, 17-19 Aralık 1969, Ankara, Türkiye.
- Sezik, E. (1969b). Orchidaceae familyası bitkilerinin Türkiye’deki yayılışı. *TÜBİTAK II. Bilim Kong.*, 17-19 Aralık 1969, Ankara, Türkiye.
- Sezik, E. (1984). *Orkidelerimiz*. İstanbul: Sandoz Kültür Yayınları 166.
- Sezik, E., Baykal, T. (1991). Maraş salebinin menşei. *Doğa-Tr. J. of Pharmacy*, 1, 10.
- Sezik, E., Özer, Y. B. (1983). Kastamonu salebinin menşei ve Kastamonu civarının orkideleri. *TÜBİTAK projesi*, TBAG-424, Ankara.
- Sezik, E. (2002a). Türkiye’nin orkideleri ve salep. *Acta Pharmaceutica Turcica*, 44: 151-157.
- Sezik, E. (2002b). Destruction and conservation of Turkish orchids. *Biomolecular Aspects of Biodiversity and Utilization*, 391-400.

- Sezik, E. (2002). Turkish orchids and salep. *Acta Pharmaceutica Turcica*, 44, 151-157.
- Schlechter, R. (1928). *Monographie und iconographie der orchideen Europas und des mittelmeeergebietes*. Berlin : Verl. des Repertoriums.
- Sundermann, H. (1969a). Die orchideen im südwestlichen Kleinasien. *Die Orchideen*, 20, 309.
- Sundermann, H. (1969b). *Die orchideen*. Brucke-Verlag Kurt Schmiersow: Hildesheim 20:309.
- Sundermann, H., Taubenheim, G. (1978). Die verbreitung der orchideen in der Türkei I/1 die gattung *Ophrys*. *Die Orchidee*, 29, 172.
- Sundermann, H., Taubenheim, G. (1981a). Die verbreitung der orchideen in der Türkei II/1, die gattung *Serapias*. *Die Orchidee*, 29, 202.
- Sundermann, H., Taubenheim, G. (1982). Die verbreitung der orchideen in der Türkei II/2, 3,4;5,6 die 10. gattungen *Anacamptis*, *Barlia* und *Aceras*. *Die Orchidee*, 33, 222.
- Stevens, P. F. (2008). Angiosperm phylogeny website version 9. *Missouri Botanical Garden*. Retrieved: 26 May 2013.
- Taubenheim, G. (1977). Die verbreitung der gattung *Epipactis* in der Türkei. *J. Ber.Nat. V Wupp.*, 29, 78.
- Taubenheim, G. (1979). Die verbreitung der orchideen in der Türkei IV/1 8-11 gattungen *Traunsteinera*, *Neotinea*, *Comperia* und *Steveniella*. *Die Orchidee*, 30, 223.
- Taubenheim, G. (1980). Die verbreitung der orchideen in der Türkei IV/2 8-11 gattungen *Traunsteinera*, *Neotinea*, *Comperia* und *Steveniella*, *Die Orchidee*, 31, 5.
- Tekinşen, K. K., Güner, A., Uçar, G. (2011). Dondurma üretiminde konjak sakızının kullanılabilme imkanları. *Eurasian Journal of Veterinari Science*, 27(4). 199-

206.

Yücel, M. (1995) *Çevre sorunları*. Adana: Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Genel Yayın No: 109, Ders Kitabı Yayın No: 28, Adana.

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimler Enstitüsü

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimler Enstitüsü

Tez Başlığı / Konusu

27/06/2019

"Doğu Anadolu'da Salep Orkideleri ve Salep Kültürü"

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmanın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam ...66... sayfalık kısmına ilişkin, 27/06/2019 tarihinde ~~çalışım/tez~~ danışmanım tarafından ~~Turcihan~~..intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % ..11..... (Yüksek Oran) dır.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

Sibel Özalp
27/06/2019
Sibel Özalp
Adı, Soyadı, İmza

Adı Soyadı : Sibel Özalp
Öğrenci No : 149401025
Anabilim Dalı : Orta Öğretim Fen ve Mat. Alanları Eğt. A.B.D.
Programı : Biyoloji
Statüsü : Y. Lisans Doktora

DANIŞMAN
Dr. Öğrt. U. Sinan İŞLER
27/06/2019

ENSTİTÜ ONAYI
UYGUNDUR

27/06/2019
Servet CAN
Enstitü Sekreteri